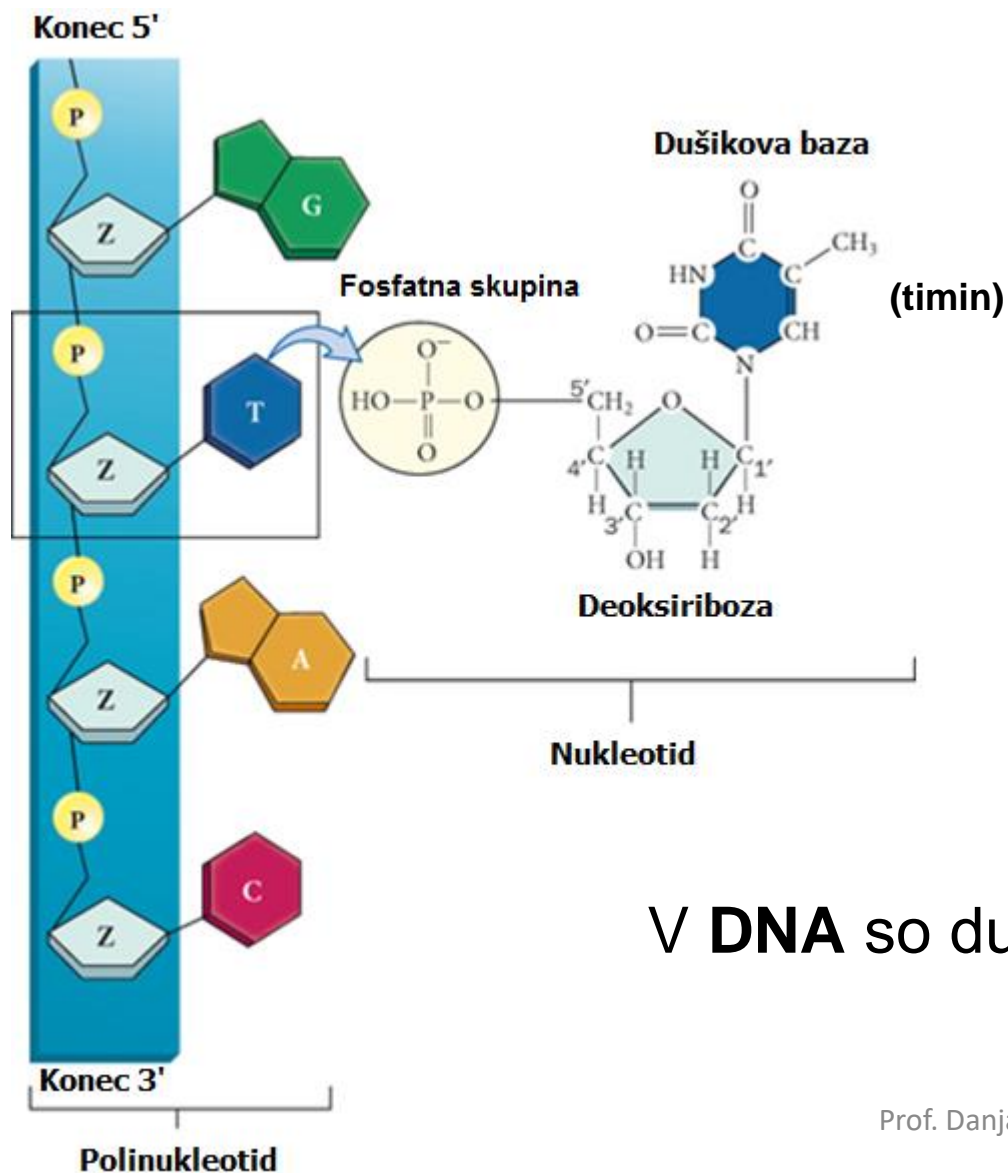

STRUKTURA IN PODVOJEVANJE MOLEKULE DNA

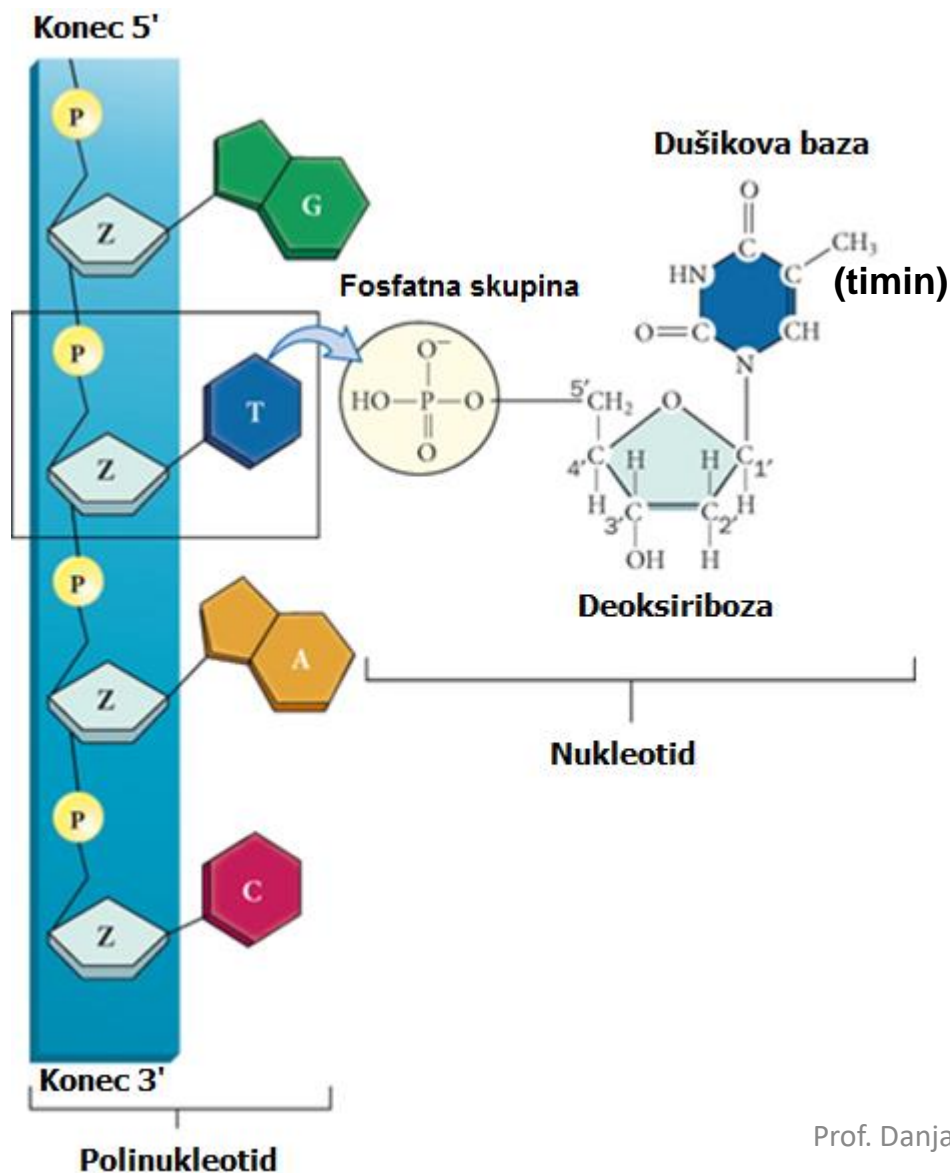
Struktura molekule DNA

- **DNA (deoksiribonukleinska kislina)** je polinukleotid.
- Vsak nukleotid sestoji iz treh delov:
  - sladkorja **desoksiriboze** (C_5),
  - **fosfatne** skupine
  - **dušikove** baze.

V **DNA** so dušikove baze **adenin**, **timin**, **gvanin** in **citozin**.

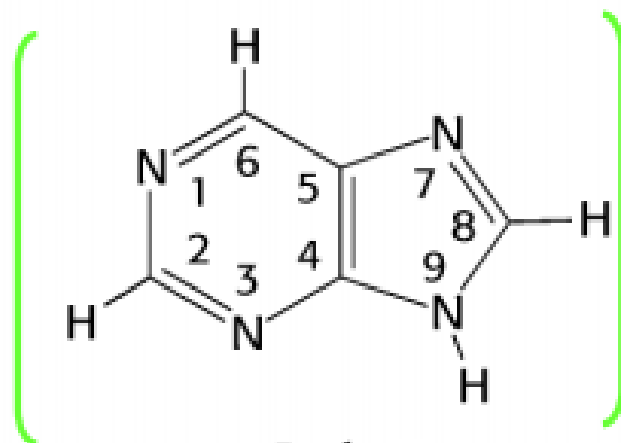
Struktura molekule DNA

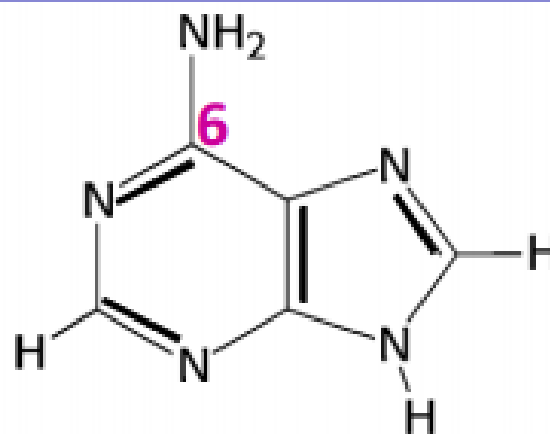
- Vsaka veriga DNA ima dva konca:
- **5'- konec** je tisti konec verige, na katerem je **prosta fosfatna skupina** (ki je vezana na 5.ogljikov atom deoksiriboze).
- **3'- konec** je pa tisti, kjer je **prosta OH skupina** (ki je vezana na 3.ogljikov atom deoksiriboze).

HETEROCIKLIČNE DUŠIKOVE BAZE

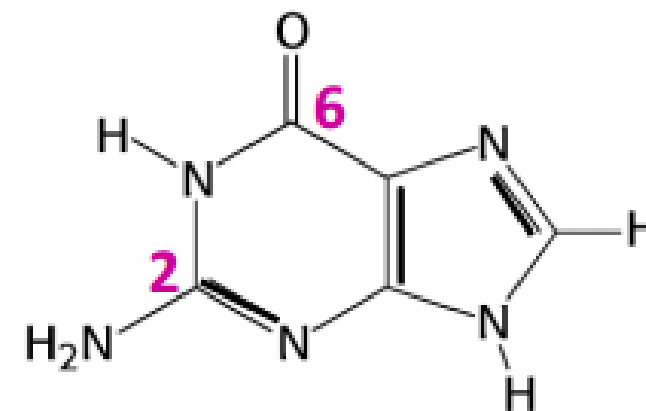
Purinske
baze

Purin

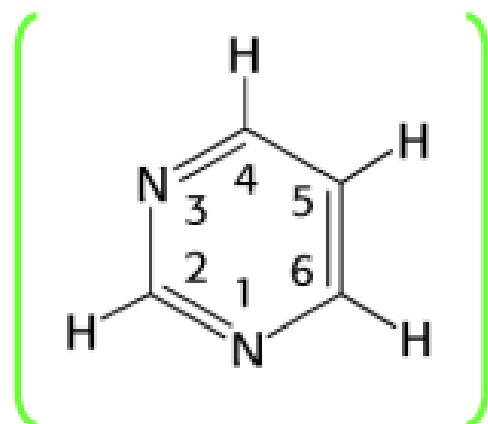

ADENIN (A)

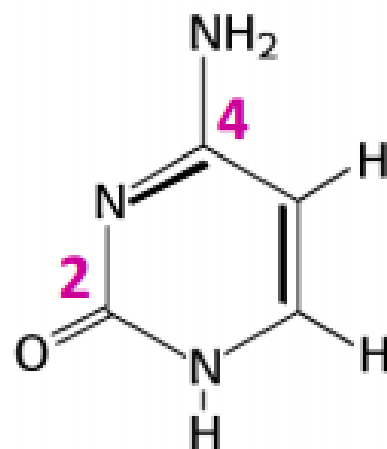

GVANIN (G)

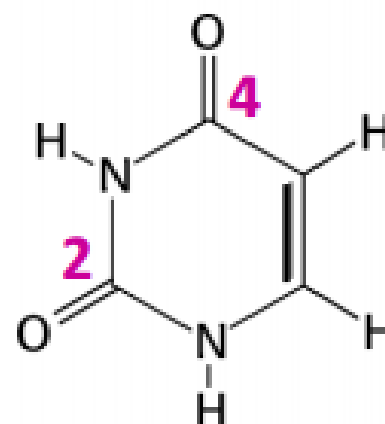
Pirimidinske
baze

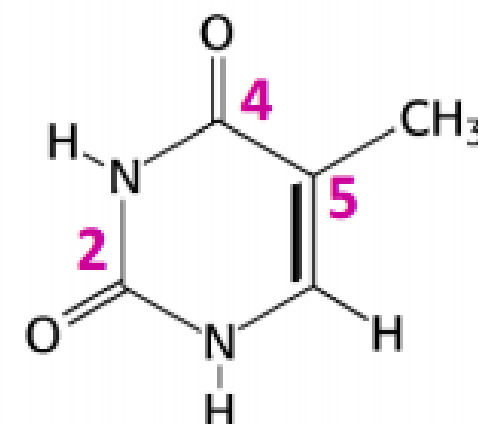
Pirimidin

CITOZIN (C)

URACIL (U)

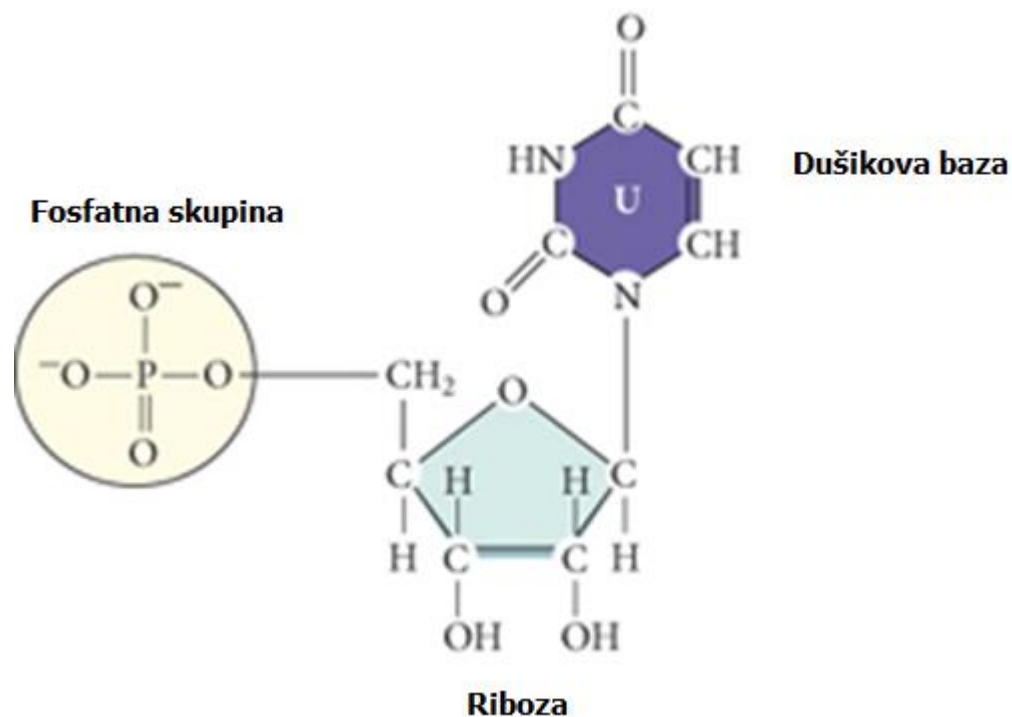

TIMIN (T)

RNA

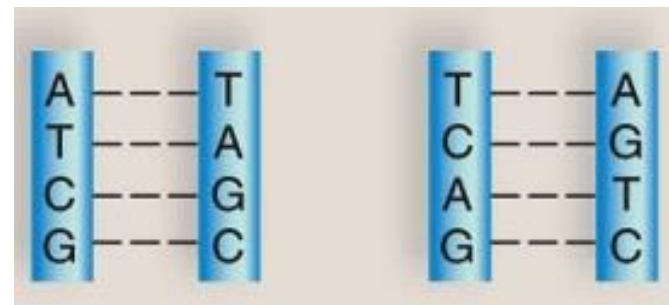
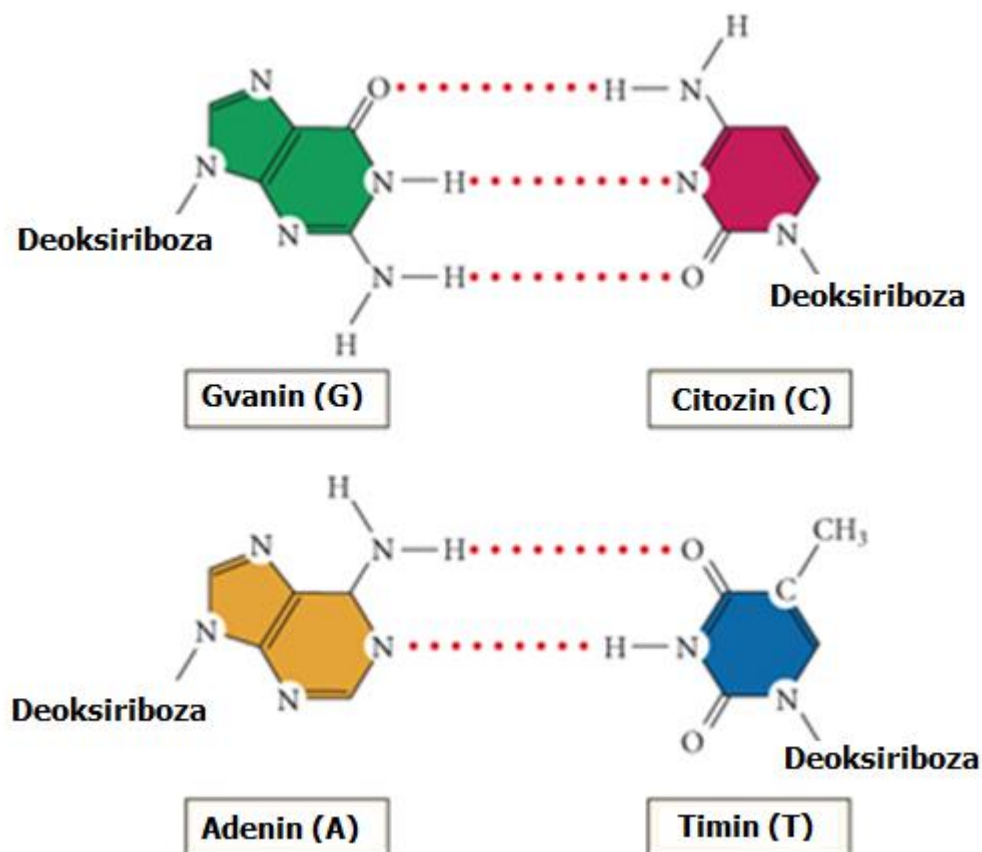
RNA (ribonukleinska kislina) se razlikuje od DNA po sladkorju C₅, **ribozi** in ker vsebuje namesto timina drugo pirimidinsko bazo, **uracil (U)**.

RNA nukleotid

Povezovanje dušikovih baz

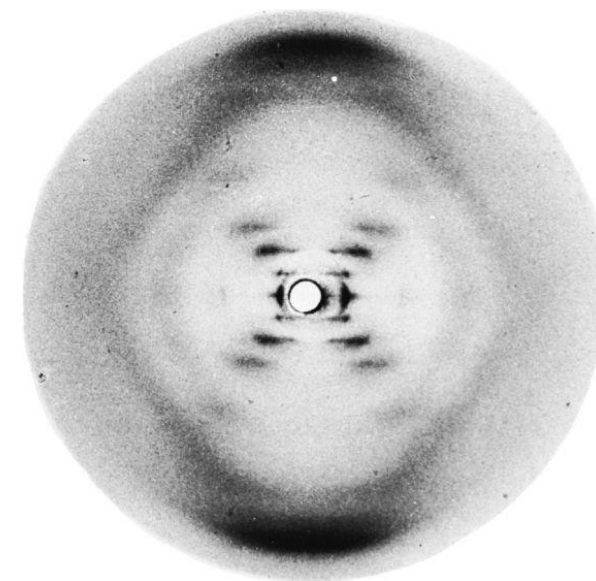
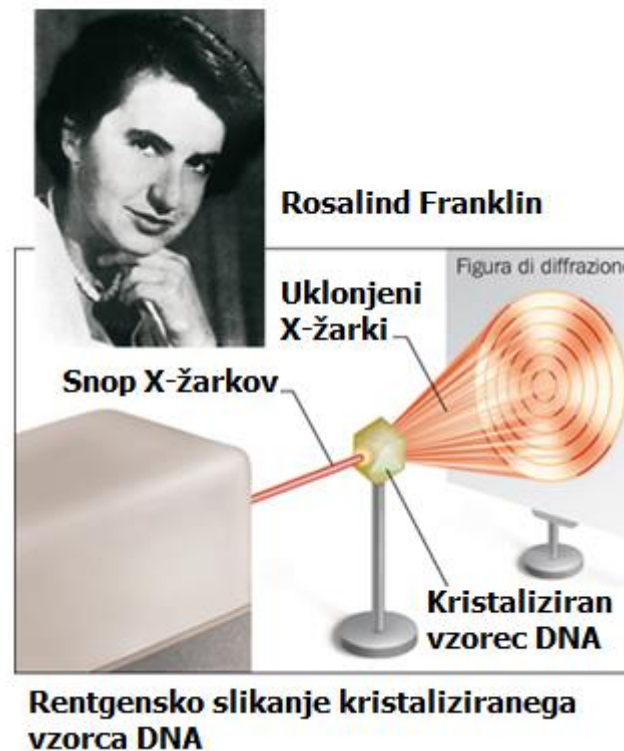
Molekula DNA ima obliko dvojne vijačnice nukleotidov, v kateri je baza **A** vedno v paru z bazo **T**, baza **C** pa vedno z bazo **G**.

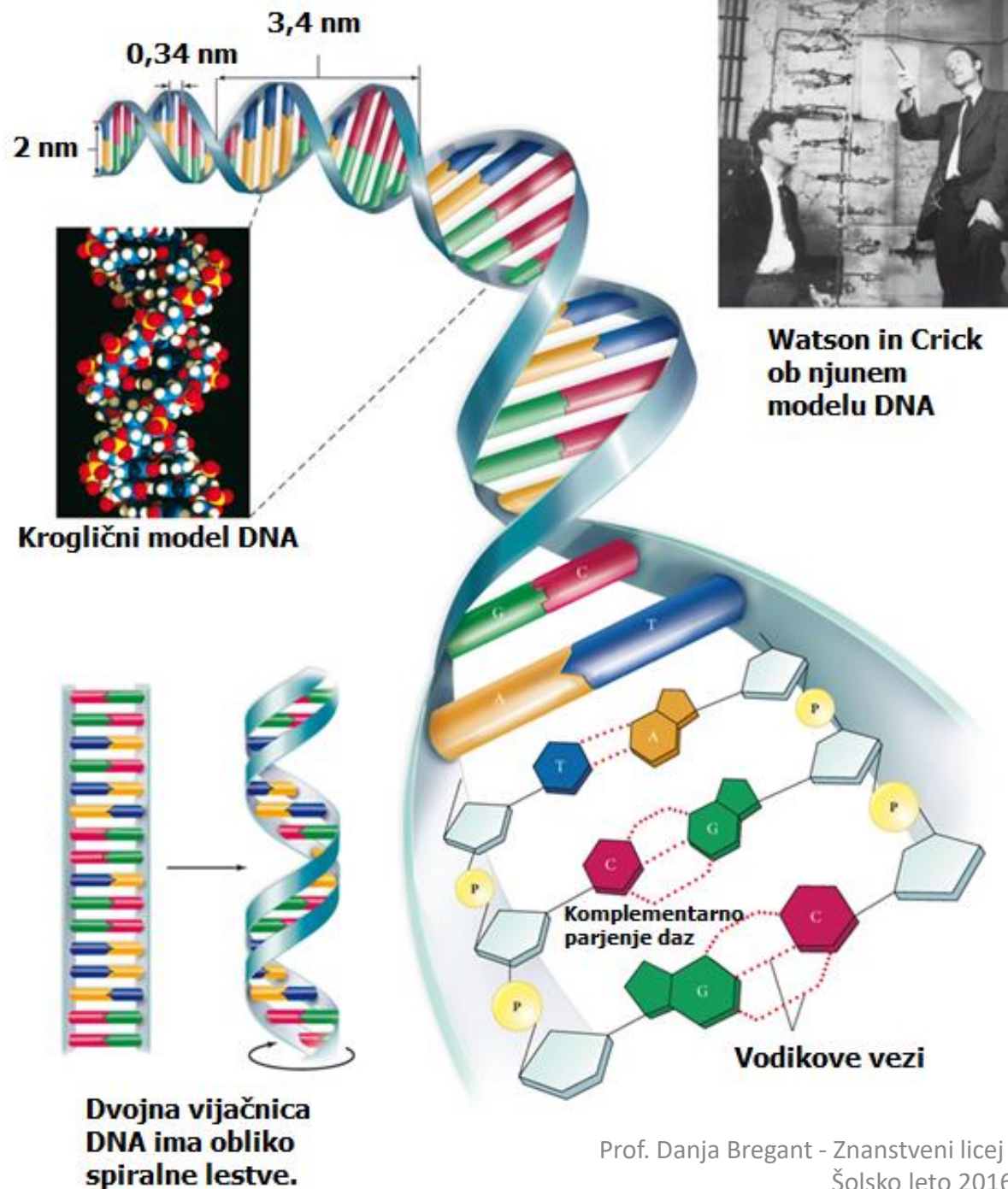
Molekula DNA ima obliko dvojne vijačnice

James Watson in **Francis Crick** sta zgradila prvi tridimenzijski model DNA na osnovi rezultatov znanstvenega dela **Rosalind Franklin** in **Maurica Wilkinsa**, ki sta proučevala strukturo DNA z uporabo kristalografije z žarki X.

Rentgenska slika DNA

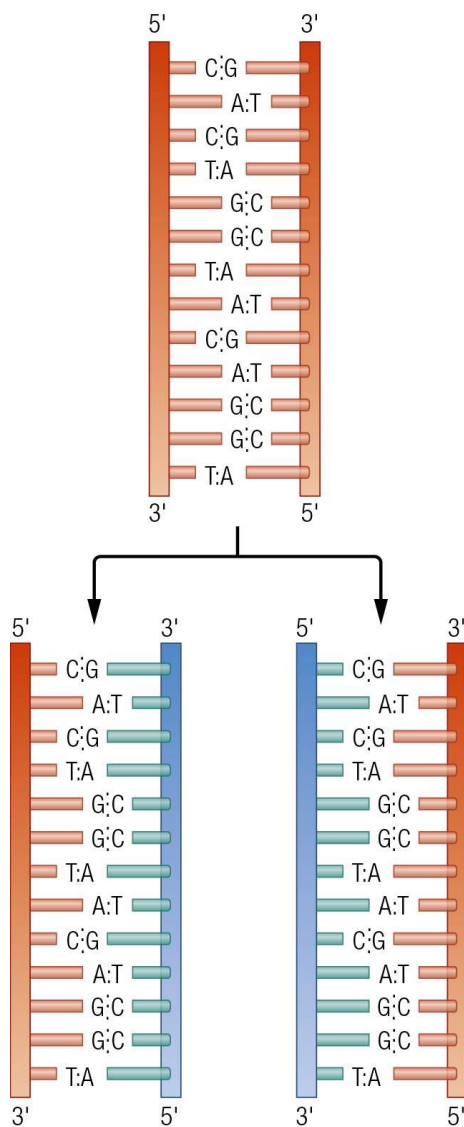
Molekula DNA ima obliko dvojne vijačnice

Dvojno vijačnico gradita dve verigi nukleotidov, oviti druga okrog druge. Molekula DNA ima obliko **spiralno zavite lestve**, kjer sta **nosilca** sestavljena iz **sladkorja in fosfata**, **prečke** pa iz **komplementarnih baz**, ki jih povezujejo **vodikove vezi**.

Podvojevanje molekule DNA

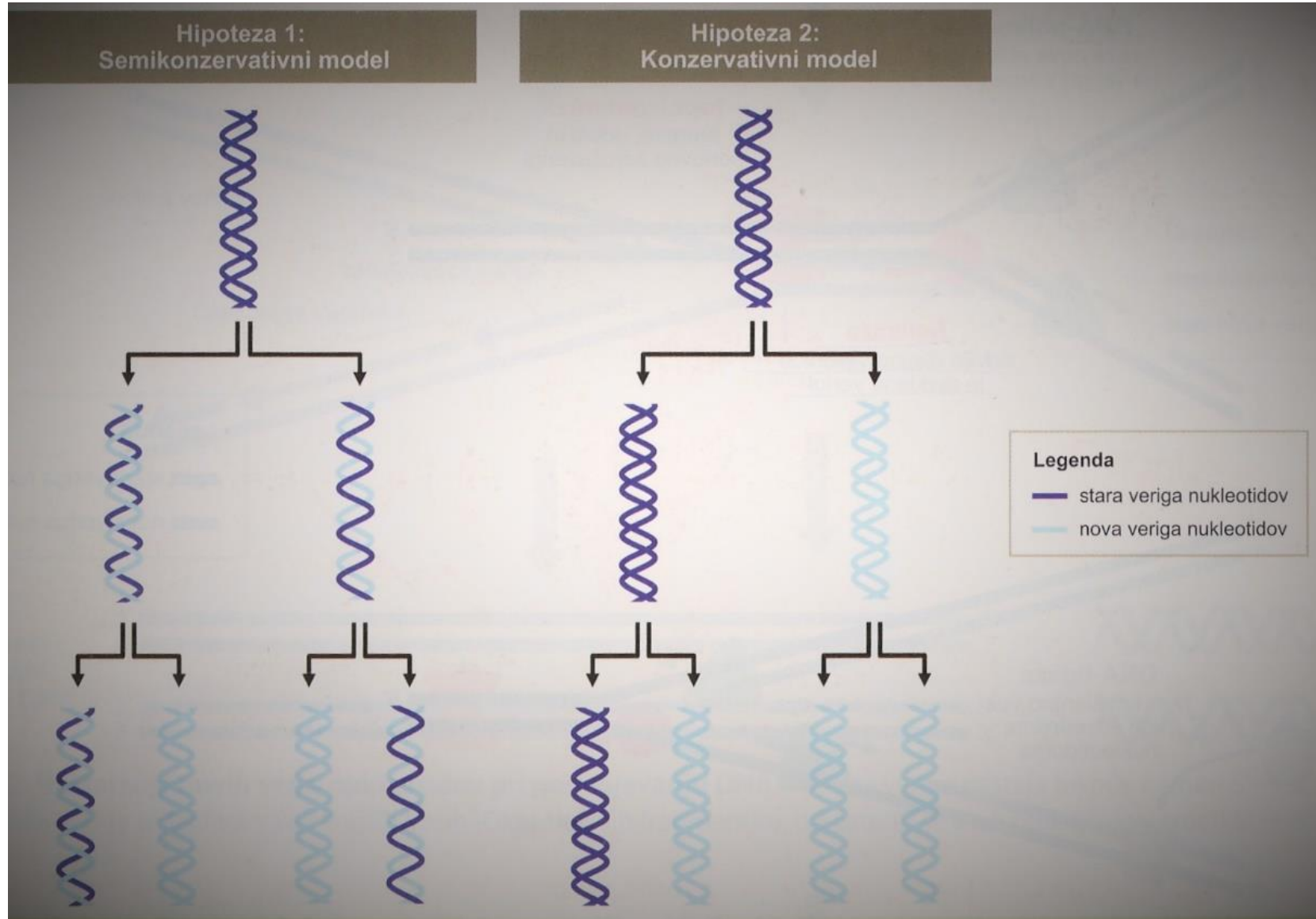

- Molekula DNA se razpre in vsaka veriga deluje kot model za sintezo nove verige;
- Podvojevanje je **semikonzervativno**, ker vsebuje vsaka izmed novonastalih molekul **eno staro** verigo in **eno novo**.

Odkrivanje načina podvojevanja DNA

- Leta 1954, eno leto po odkritju zgradbe DNA, sta obstajali dve hipotezi o načinu podvojevanja DNA: konzervativna in semikonzervativna hipoteza.
- Po semikonzervativnem modelu po podvojevanju vsaka molekula DNA vsebuje eno staro in eno novo verigo nukleotidov.
- Po konzervativnem modelu po podvojevanju ena molekula DNA vsebuje obe stari verigi, druga molekula DNA pa dve na novo nastali verigi nukleotidov.

Dve hipotezi o načinu podvojevanja DNA

Poskus Meselsona in Stahla

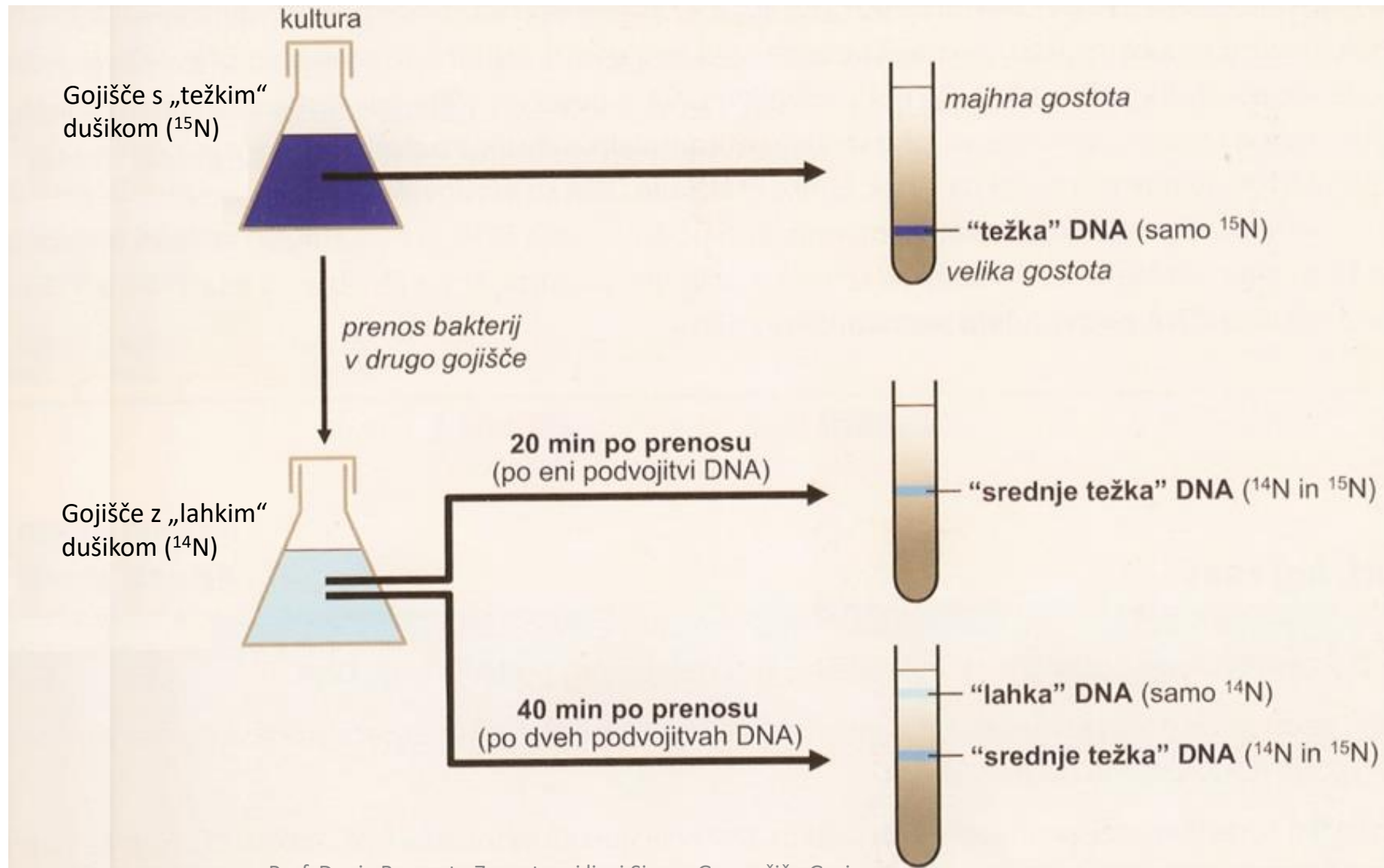
- Dokazni poskus sta izvedla ameriška molekulska biologa Matthew Meselson in Franklin Stahl.
- Bakterije *Escherichie coli* sta gojila v gojišču, ki je poleg sladkorja in drugih hranilnih snovi vsebovalo dušikove spojine s „težkim“ dušikom (^{15}N).
- Iz dela teh bakterij sta izolirala molekule DNA.
- Drugi del bakterij sta prenesla v gojišče z „lahkim“ dušikom (^{14}N).
- Po 20 minutah (ena podvojitev DNA) sta odvzela vzorec bakterij in iz njega izolirala DNA.
- Po 40 minutah (dve podvojitvi DNA) sta odvzela še drugi vzorec bakterij in iz njega izolirala DNA.

Poskus Meselsona in Stahla

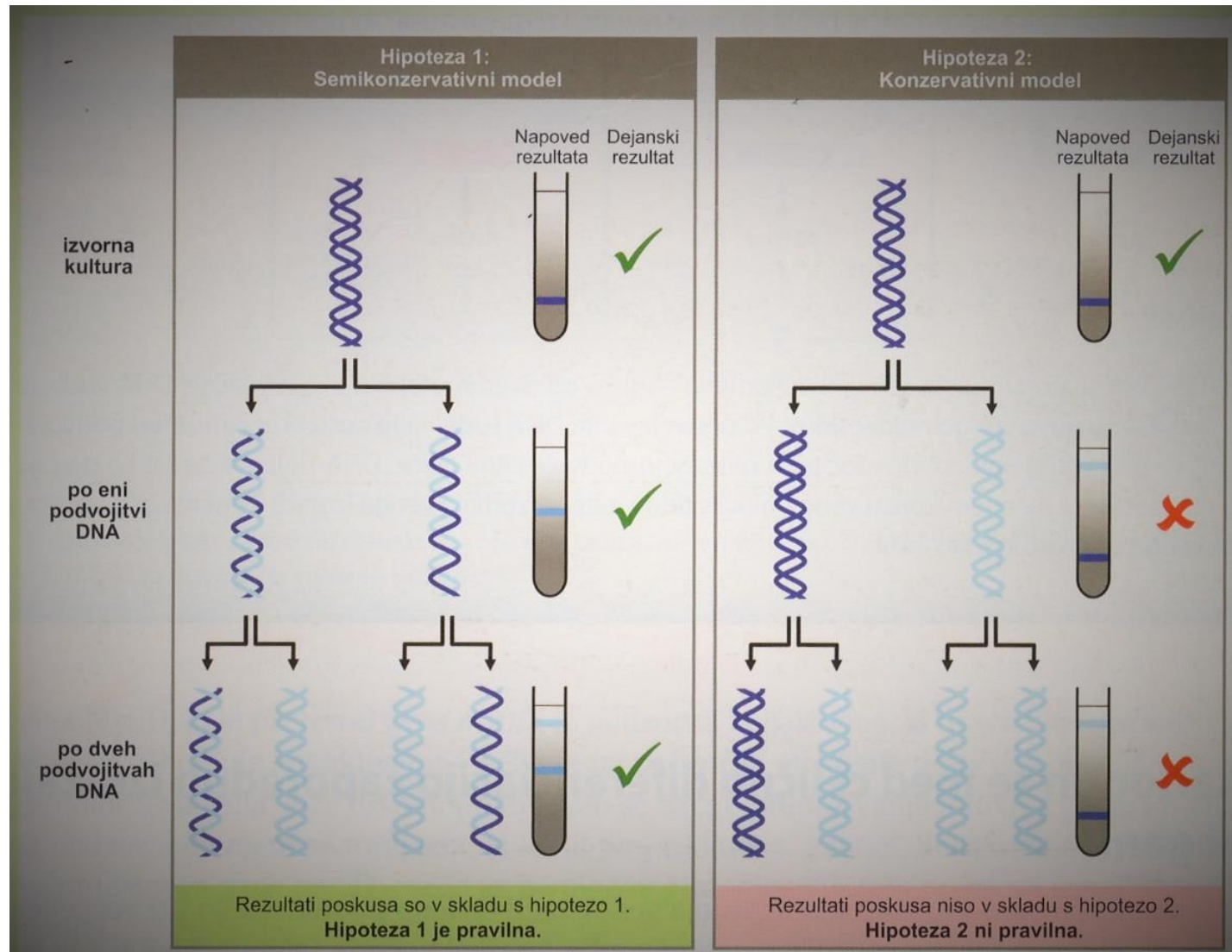
- Vse tri vzorce sta centrifugirala.
- Molekule DNA so se ločile po gostoti: lažje molekule so bile na vrhu epruvete, težje na dnu.
- Ugotovitve:
  - 1. vzorec: vse molekule težke (vsebujejo le ^{15}N)
  - 2. vzorec: vse molekule srednje težke (vsebujejo tako ^{15}N kot ^{14}N)
  - 3. vzorec: del molekul srednje težkih (vsebujejo tako ^{15}N kot ^{14}N), del lahkih (vsebujejo le ^{14}N).

Poskus Meselsona in Stahl

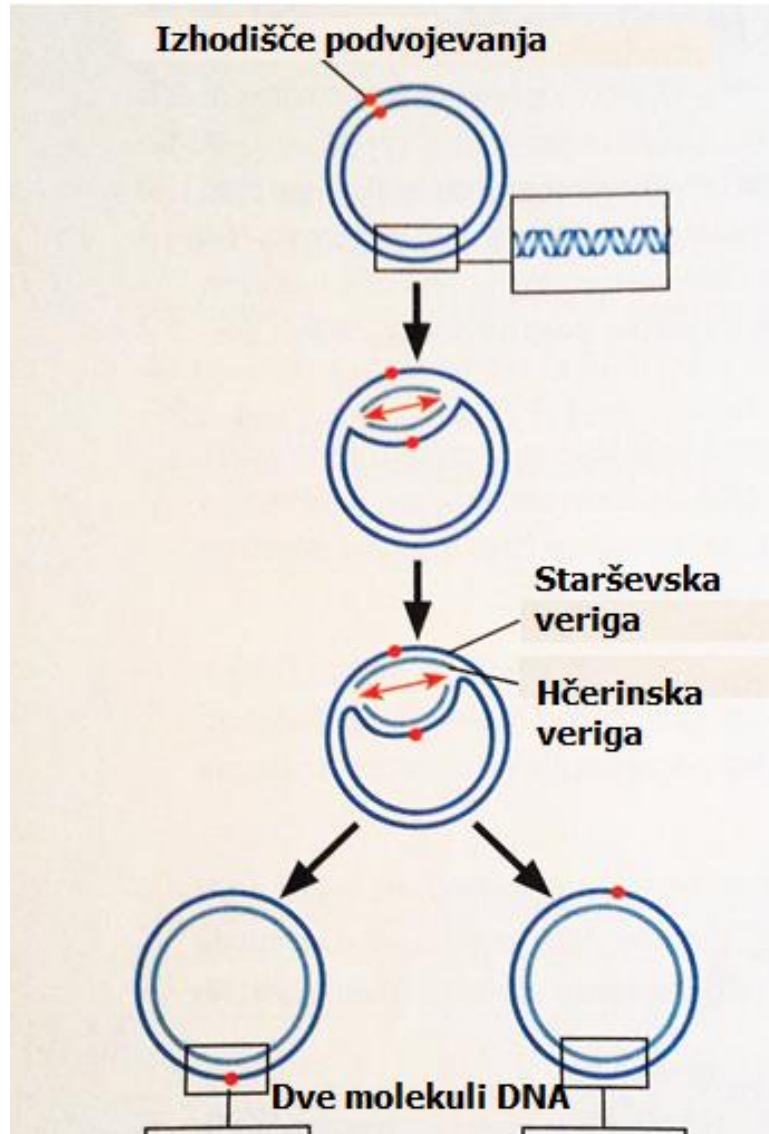

Dokaz za semikonzervativno podvojevanje DNA

- Rezultati poskusa so bili v skladu s hipotezo o **semikonzervativnem podvojevanju DNA**.

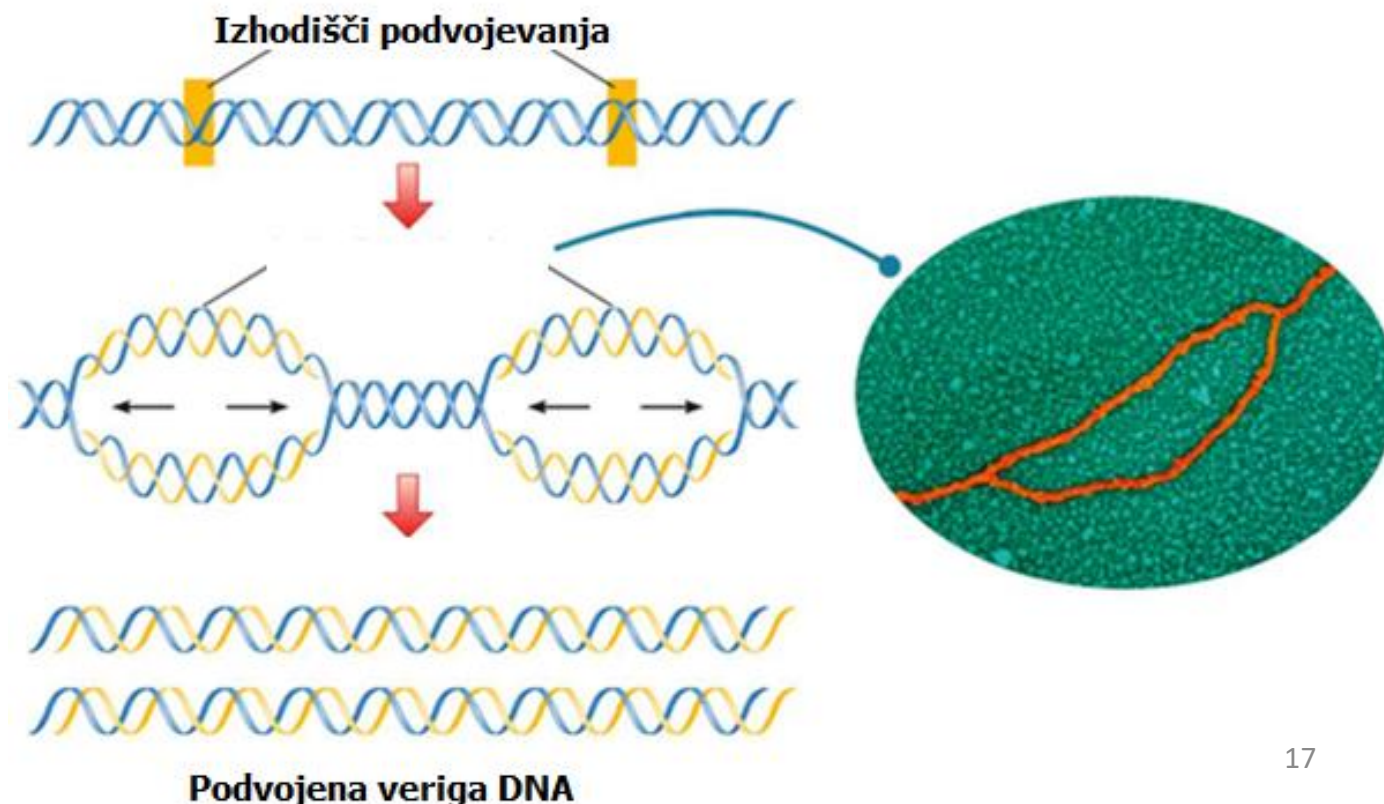
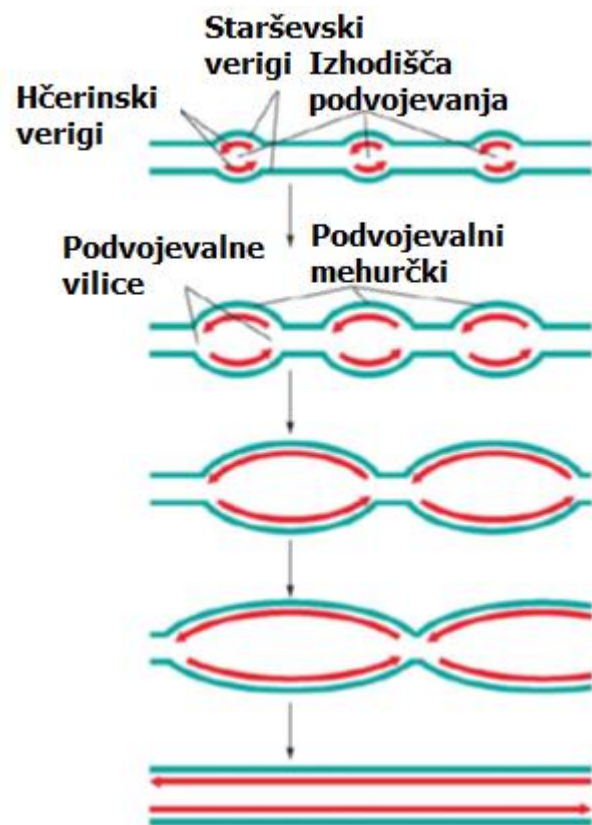
Mehanizem podvojevanja DNA

- V **bakterijah** se začne DNA podvojevati na enem mestu, ki mu pravimo „**izhodišče podvojevanja**“.
- Od izhodišča podvojevanja se DNA podvojuje **v obeh smereh**.

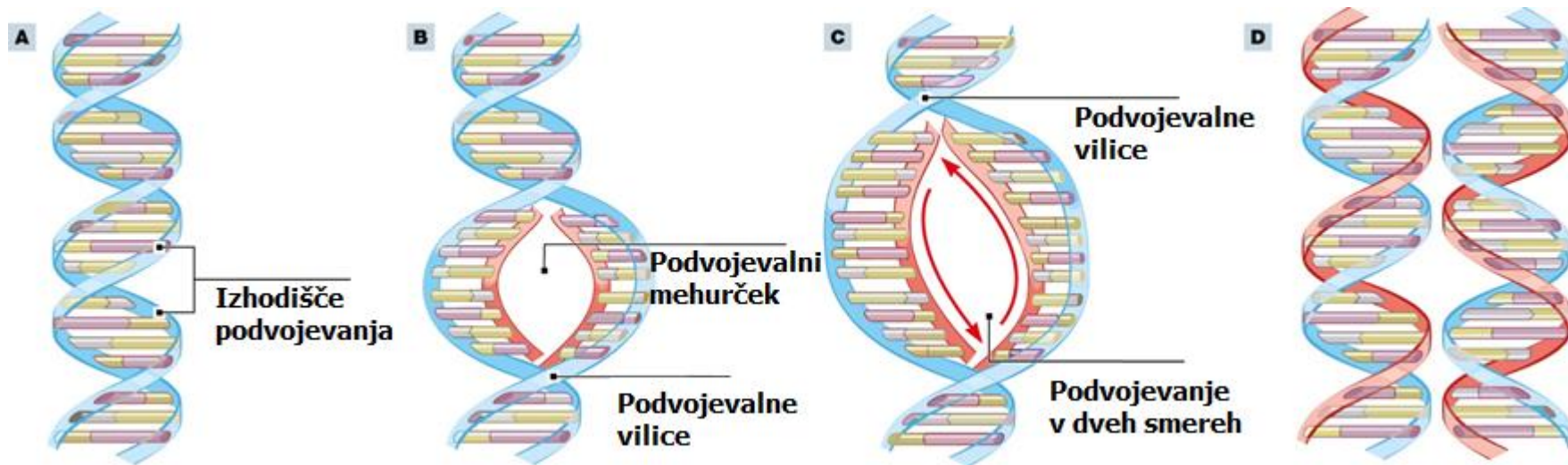
Mehanizem podvojevanja DNA

- V **evkariontih** ima vsak kromosom več „**izhodišč podvojevanja**“.
- Izhodišča podvojevanja so bogata na adeninih in timinih, ki so povezani s samo dvema vodikovima vezema in se torej laže ločujejo. Izhodiščem pravimo **TATA box** (npr. TTATTAAATTAATA)
- Od vsakega izhodišča se DNA podvojuje v obeh smereh, tako da se čas podvojevanja močno skrajša.

Mehanizem podvojevanja DNA

- Podvojevanje katalizira encim **DNA polimeraza**;
- Na vsakem izhodišču podvojevanja nastane **podvojevalni mehurček**, ki ima na vsaki strani ene **podvojevalne vilice** v obliki črke Y.
- Podvojevanje poteka **v dveh smereh**.

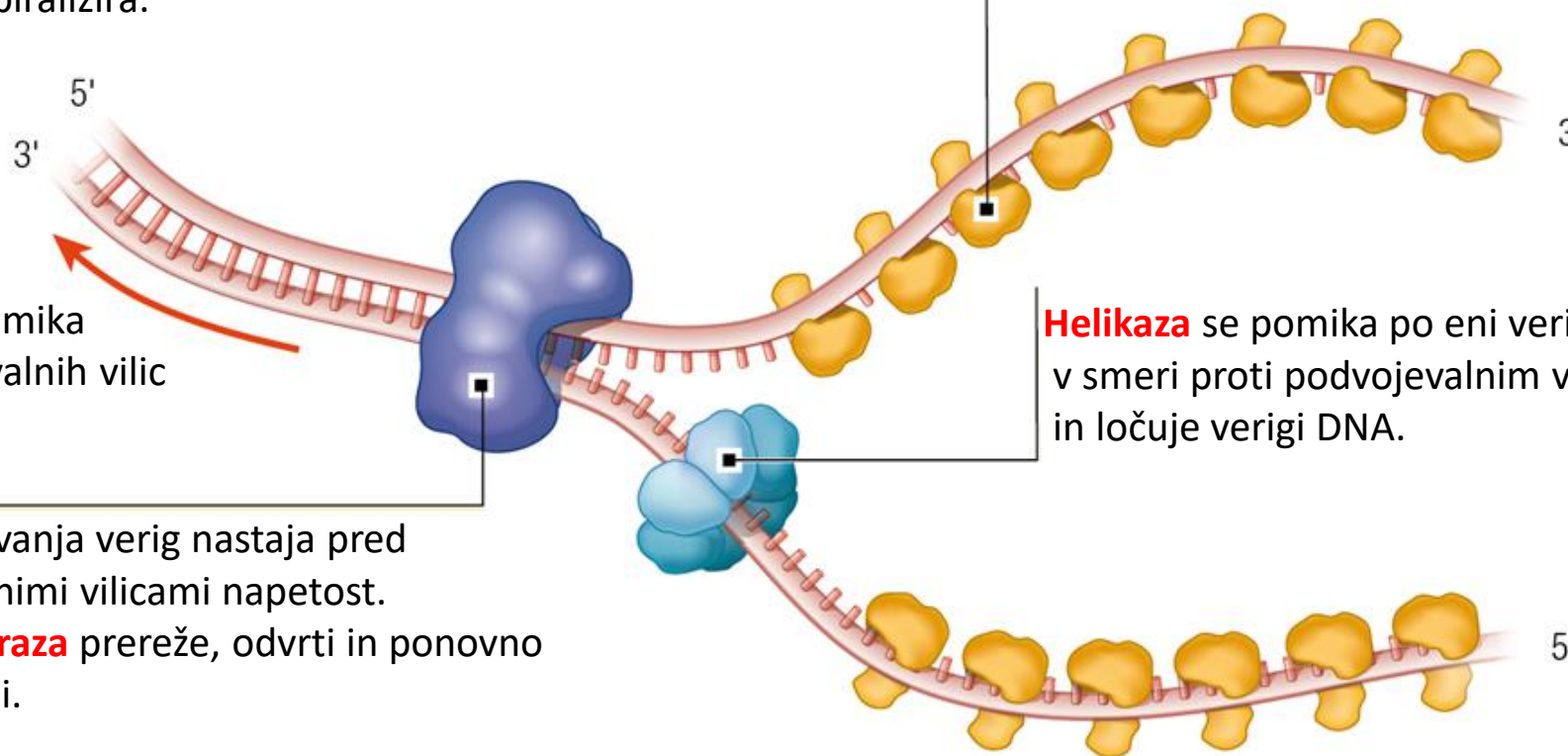
Encimi, ki sodelujejo pri podvojevanju

Encimi **single strand binding proteins (SSBP)** se vežejo na verigo, zato da se ne ponovno spiralizira.

Smer premika podvojevalnih vilic

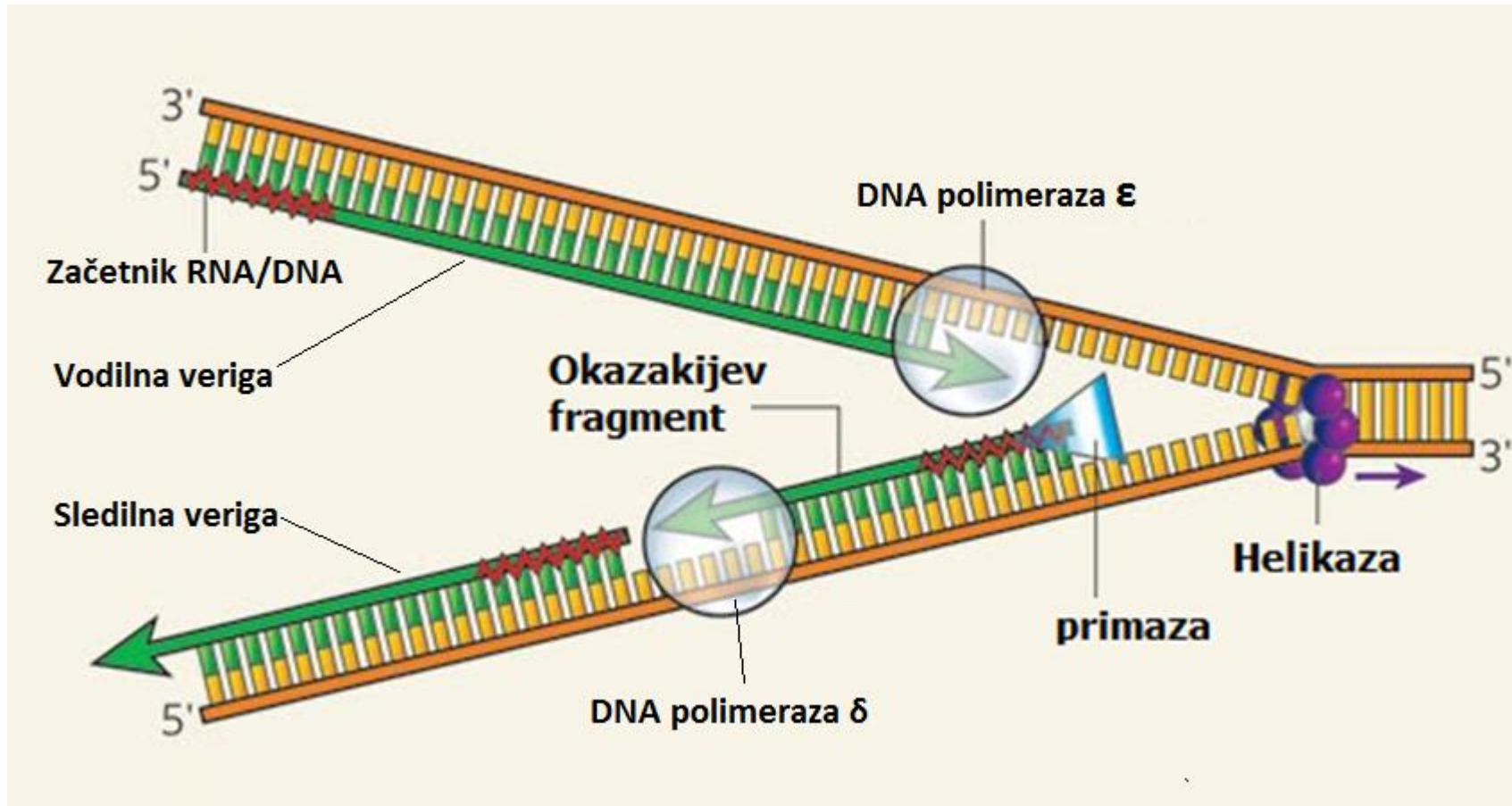
Zaradi ločevanja verig nastaja pred podvojevalnimi vilicami napetost. **Topoizomeraza** prereže, odvrti in ponovno združi verigi.

Helikaza se pomika po eni verigi v smeri proti podvojevalnim vilicam in ločuje verigi DNA.

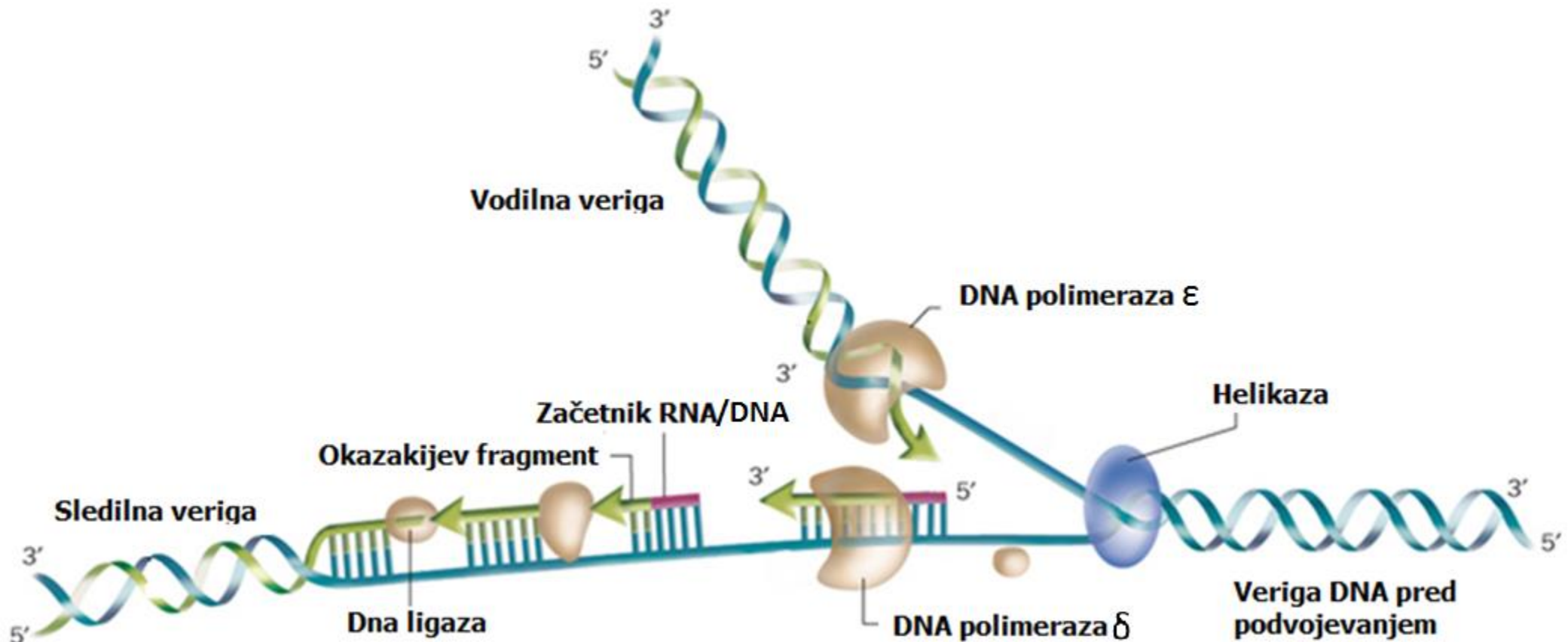
Podvojevanje DNA ni simetrično

Podvojevanje poteka delno tekoče in delno v Okazakijevih fragmentih.

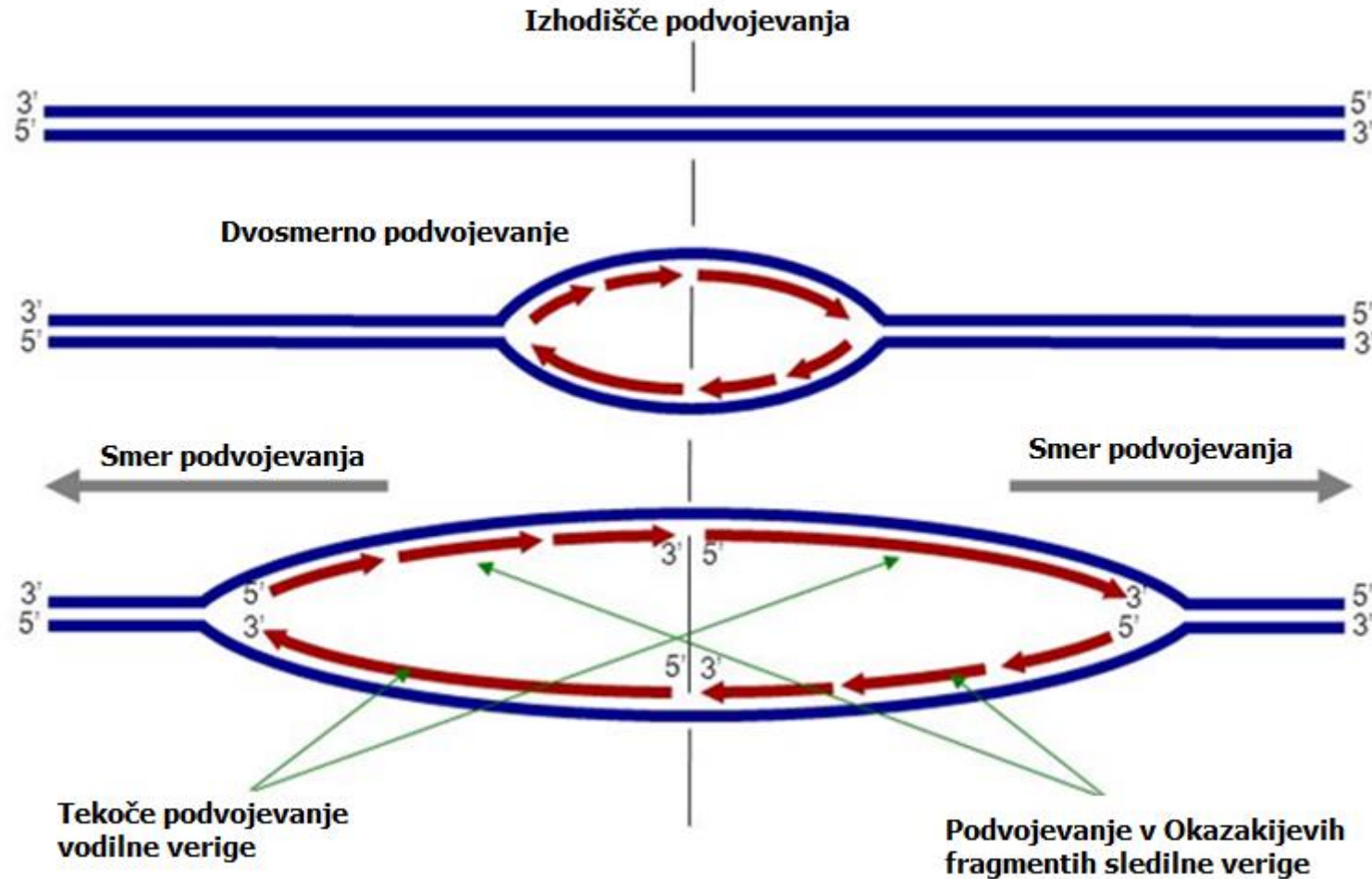

Podvojevanje DNA ni simetrično

- **Vodilna veriga** nastaja tekoče v smeri proti podvojevalnim vilicam (v smeri $5' \rightarrow 3'$).
- **Sledilna veriga** nastaja v fragmentih (Okazakijevi fragmenti) v smeri proč od podvojevalnih vilic (v smeri $5' \rightarrow 3'$).

Podvojevanje DNA v replikacijskem mehurčku

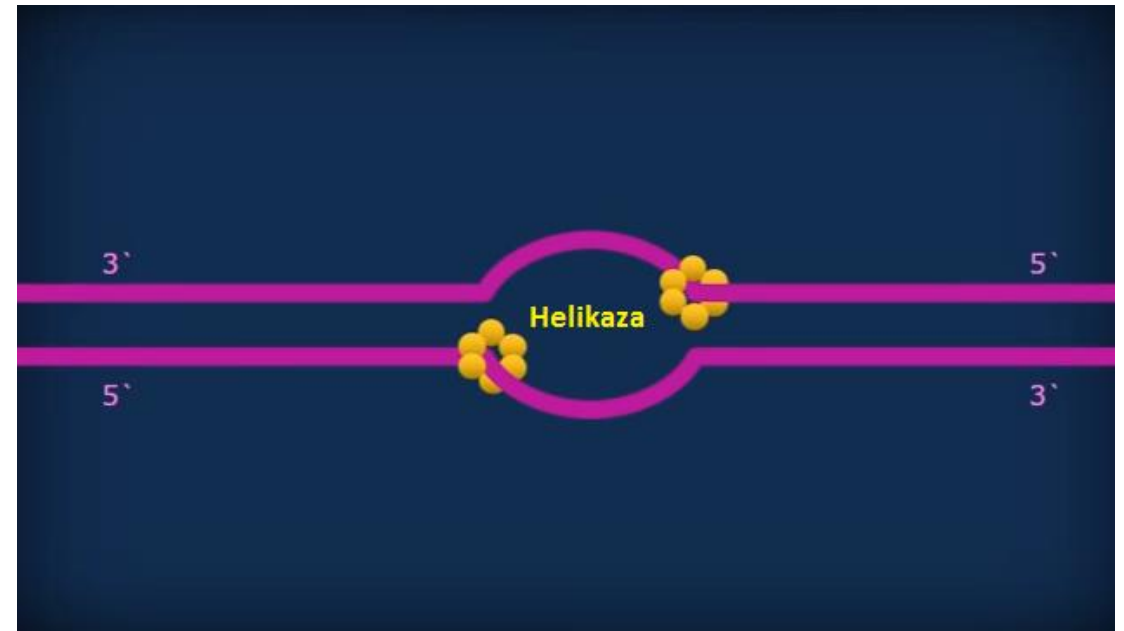
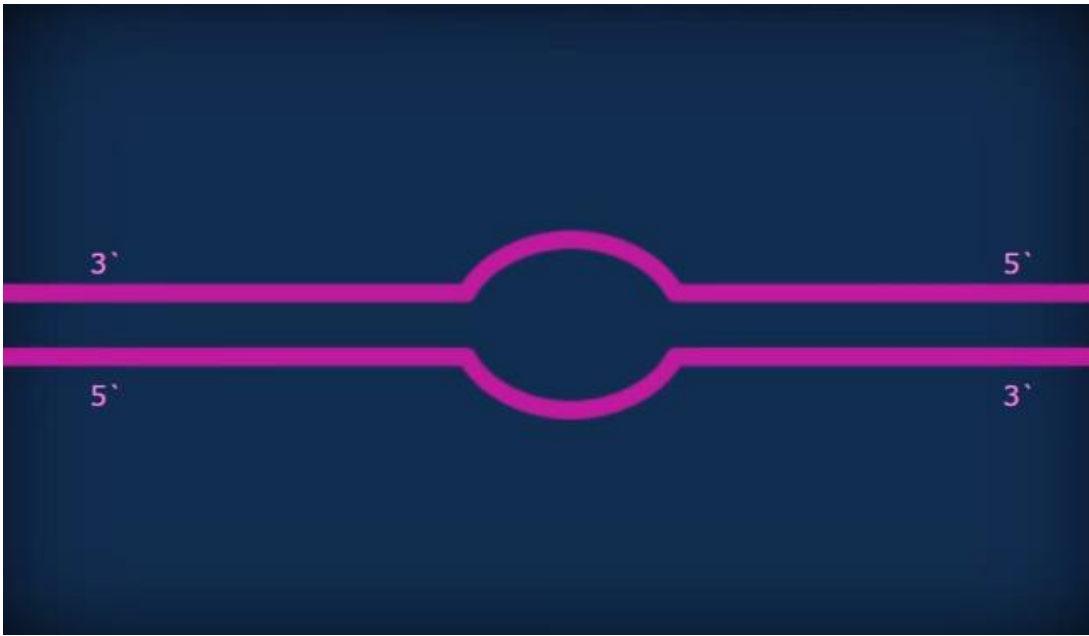

Mehanizem podvojevanja DNA

- Pri podvojevanju DNA sodeluje **več vrst DNA polimeraz**, ki imajo različne funkcije: sinteza DNA in razne oblike popravljanja napak.
  - Pri **prokariontih** so to DNA polimeraza I, II, III, IV, V.
  - Pri **evkariontih** pa DNA polimeraza α , β , γ , δ , ϵ , η .

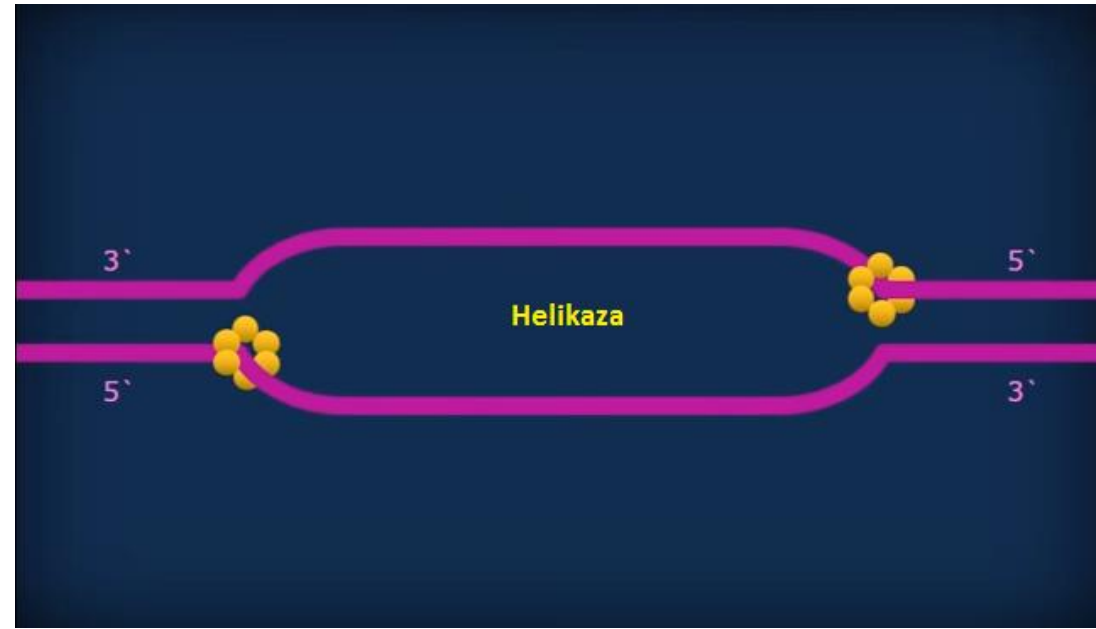
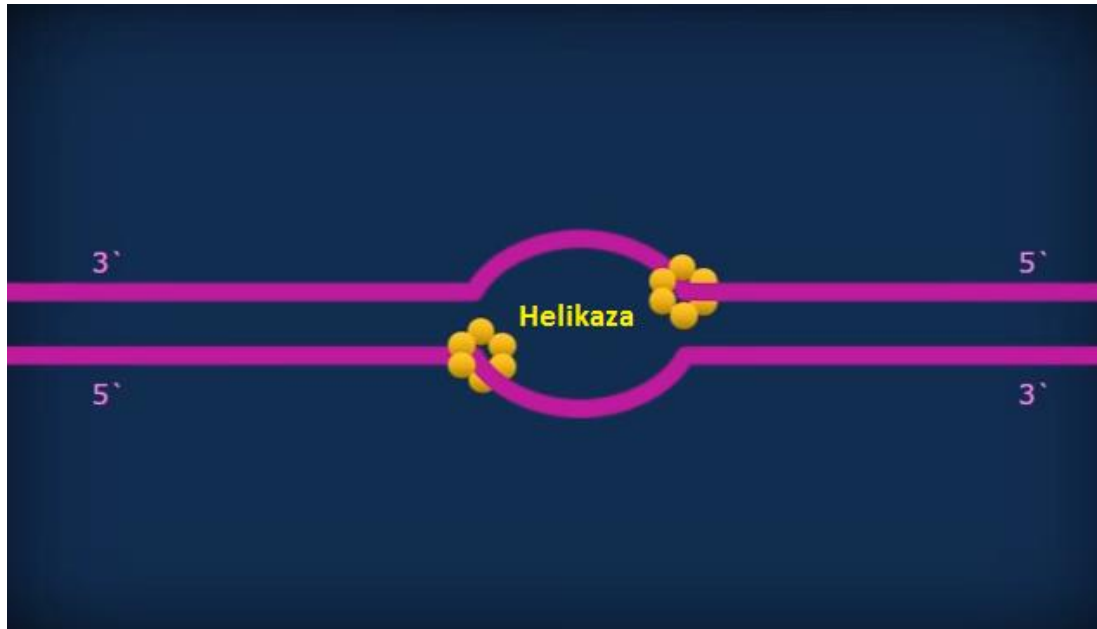

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

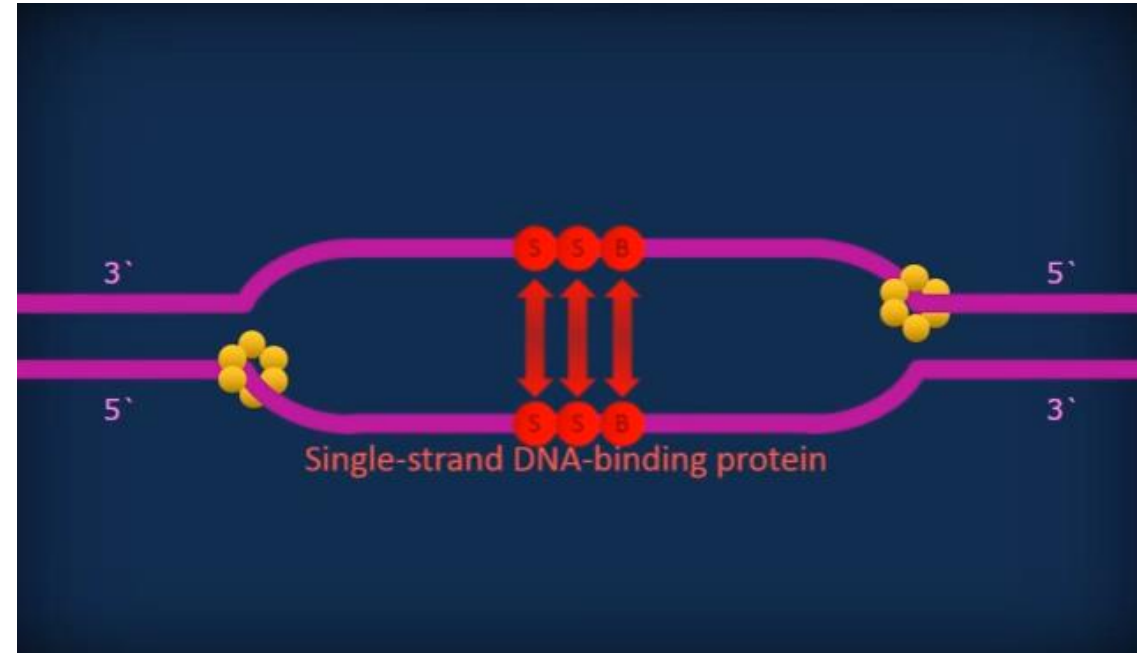
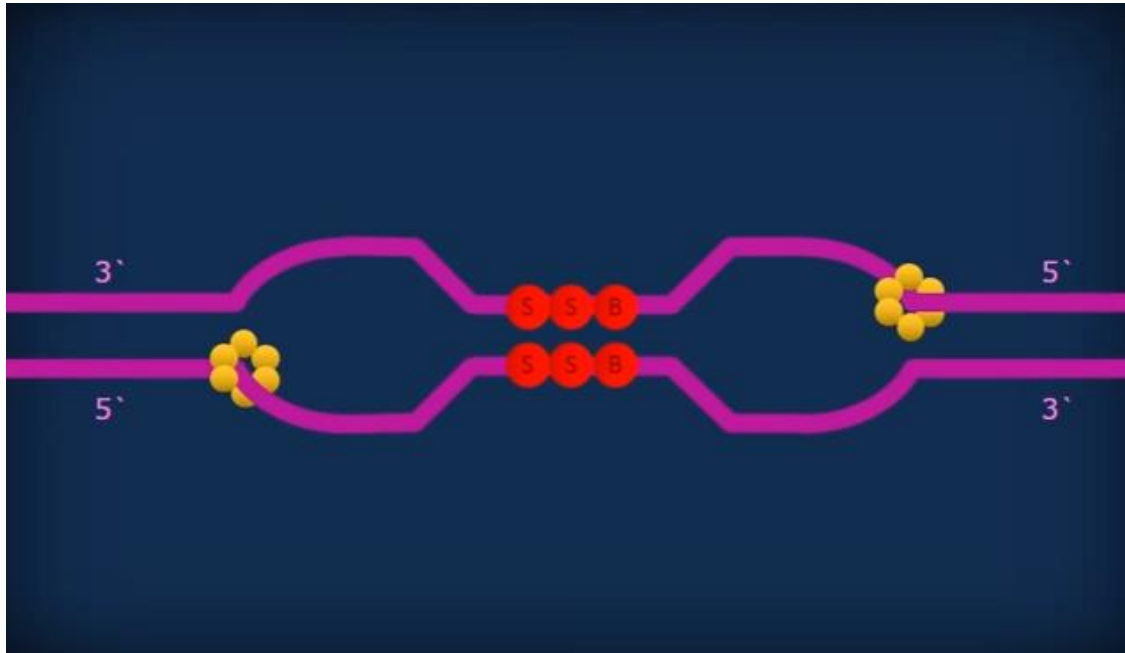
- **Helikaza** se poveže na izhodišče podvojevanja.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

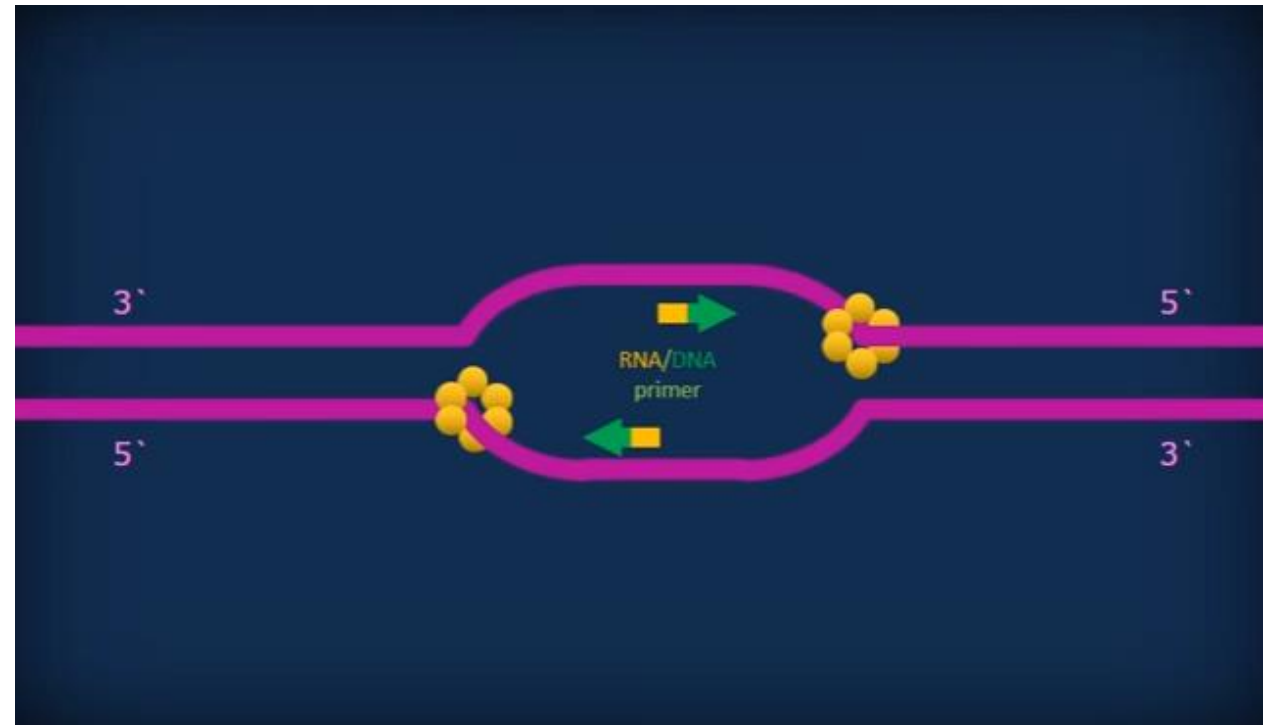
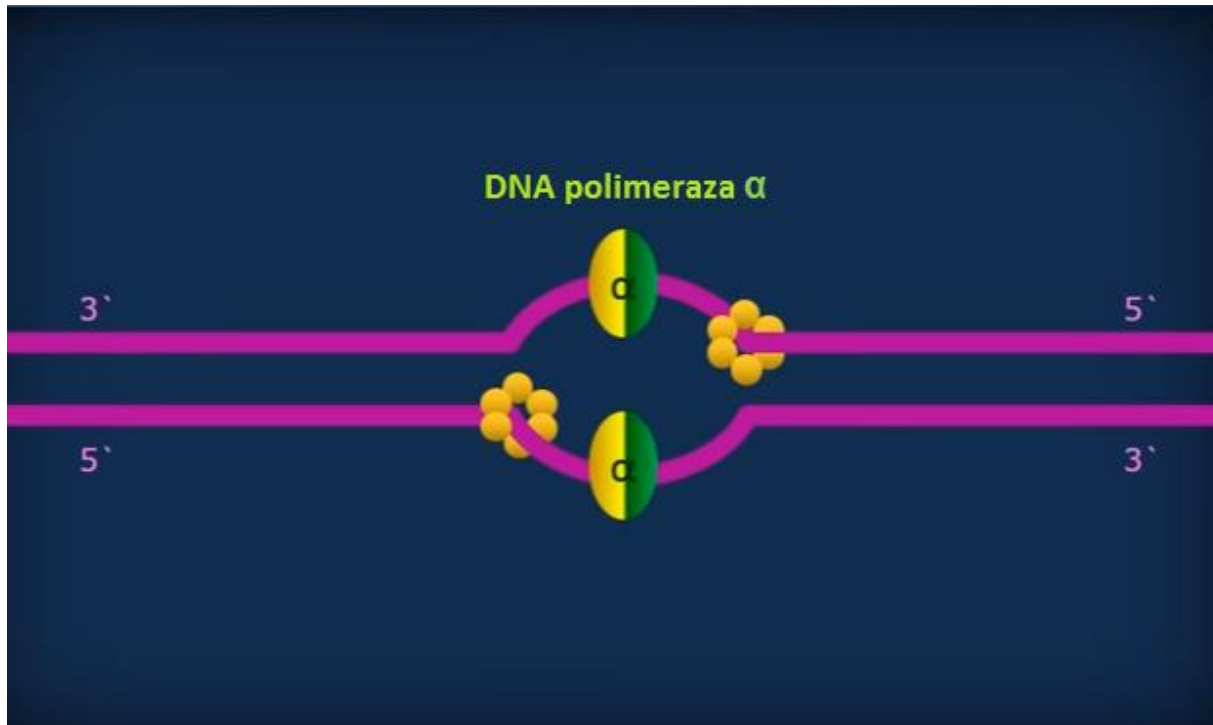
- **Helikaza** se začne premikati iz izhodišča podvojevanja v obe smeri in povečuje podvojevalni mehurček (razpre dvojno vijačnico).

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

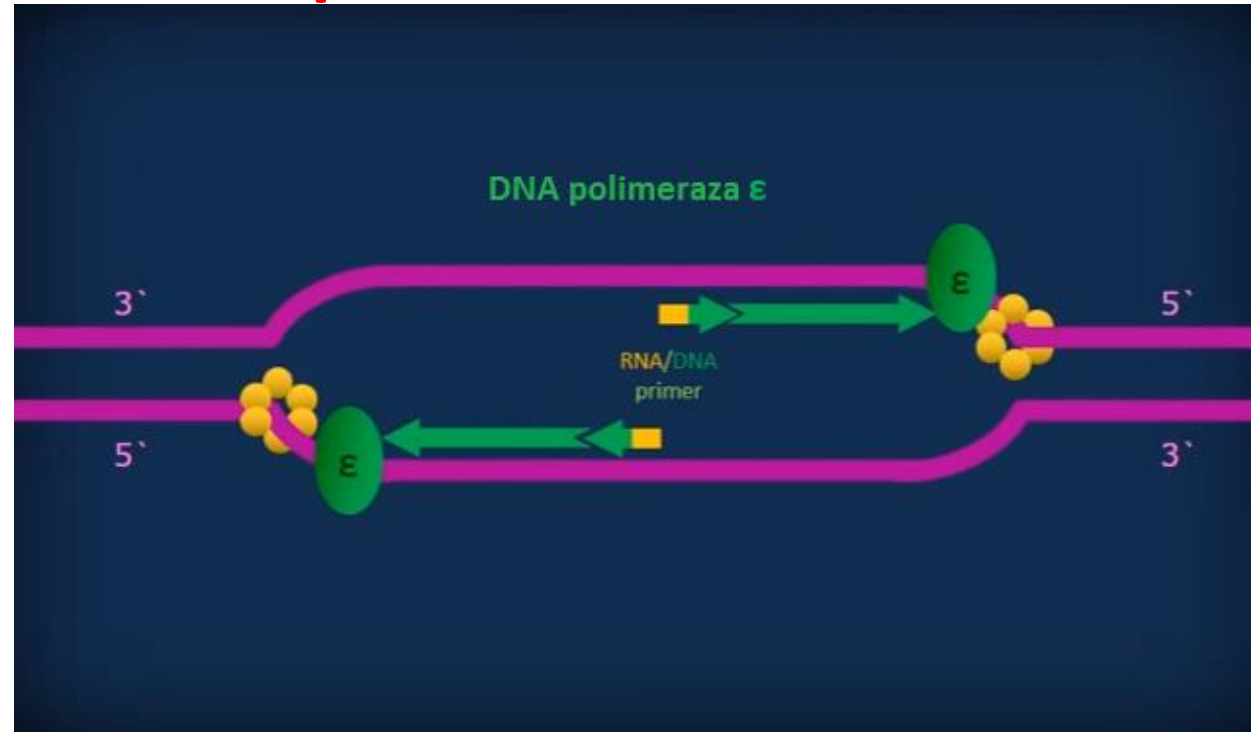
- Zaradi elektrostatskega privlaka težita ločeni verigi DNA po ponovni združitvi.
- Da bi se to ne zgodilo, se nanju povežejo SSBP, ki se med sabo odbijajo in tako ponovno ločijo komplementarni verigi DNA.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

- Za začetek sinteze potrebuje **DNA polimeraza ϵ** 3'-OH konec, na katerega lahko veže naslednje nukleotide.
- **DNA polimeraza α** (ali **primaza**) sintetizira začetnika RNA/DNA (**RNA/DNA primer**), ki je sestavljen iz nekaj nukleotidov RNA in ostalih nukleotidov DNA.

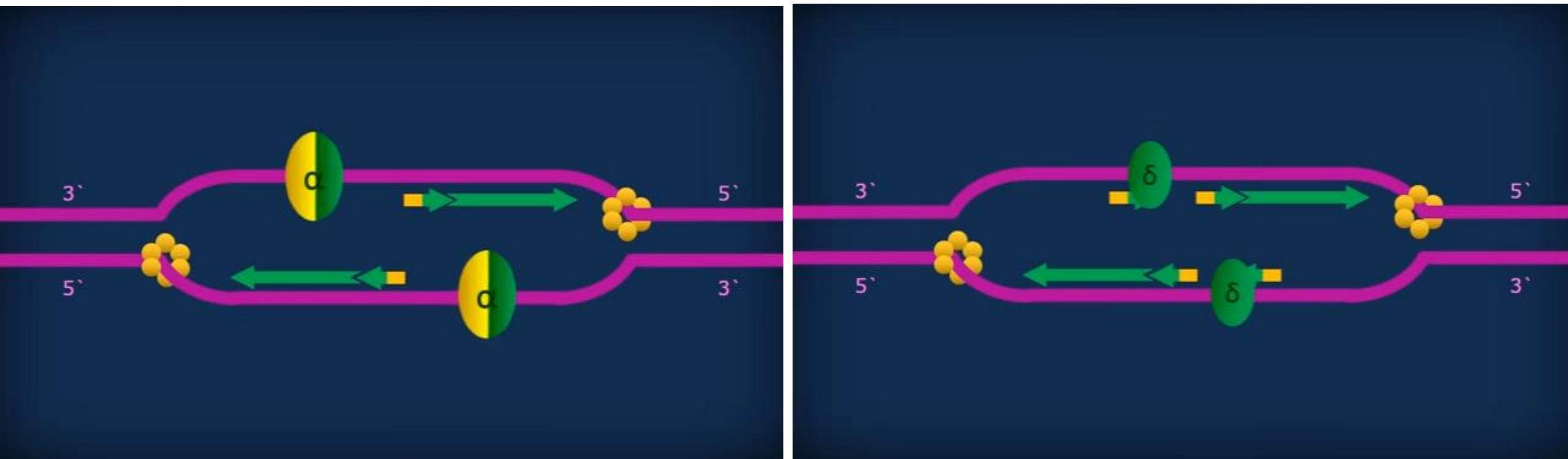
Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

- Vodilni verigi nastaneta tako, da se DNA polimeraza ε veže na 3'-OH konec začetnika RNA/DNA in dodaja nukleotide v smeri 5' → 3'.

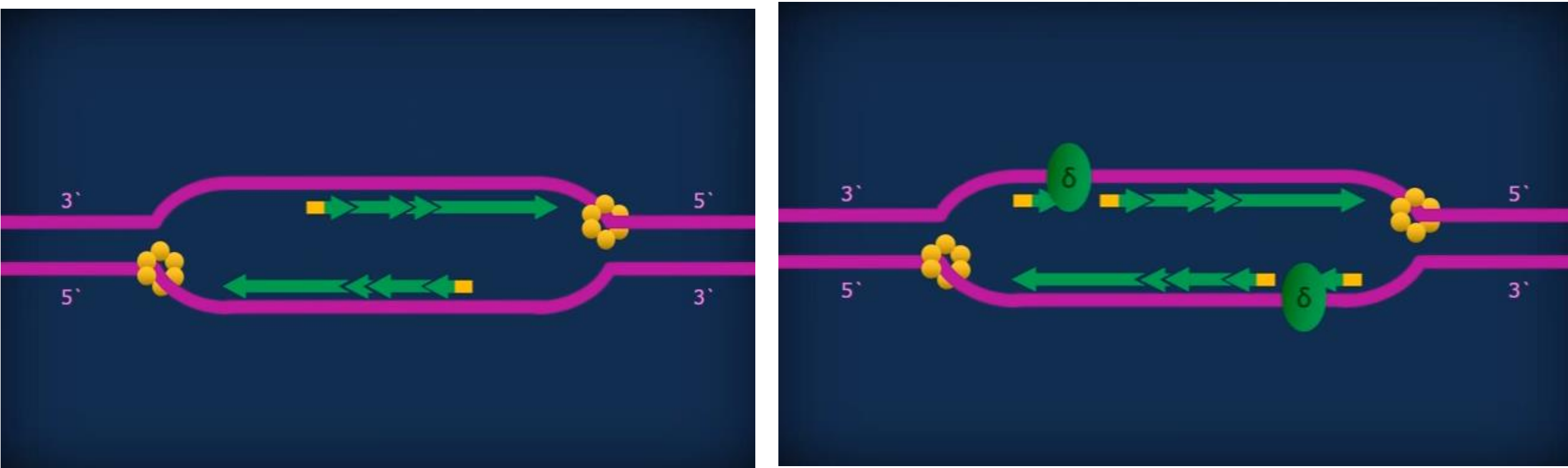

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

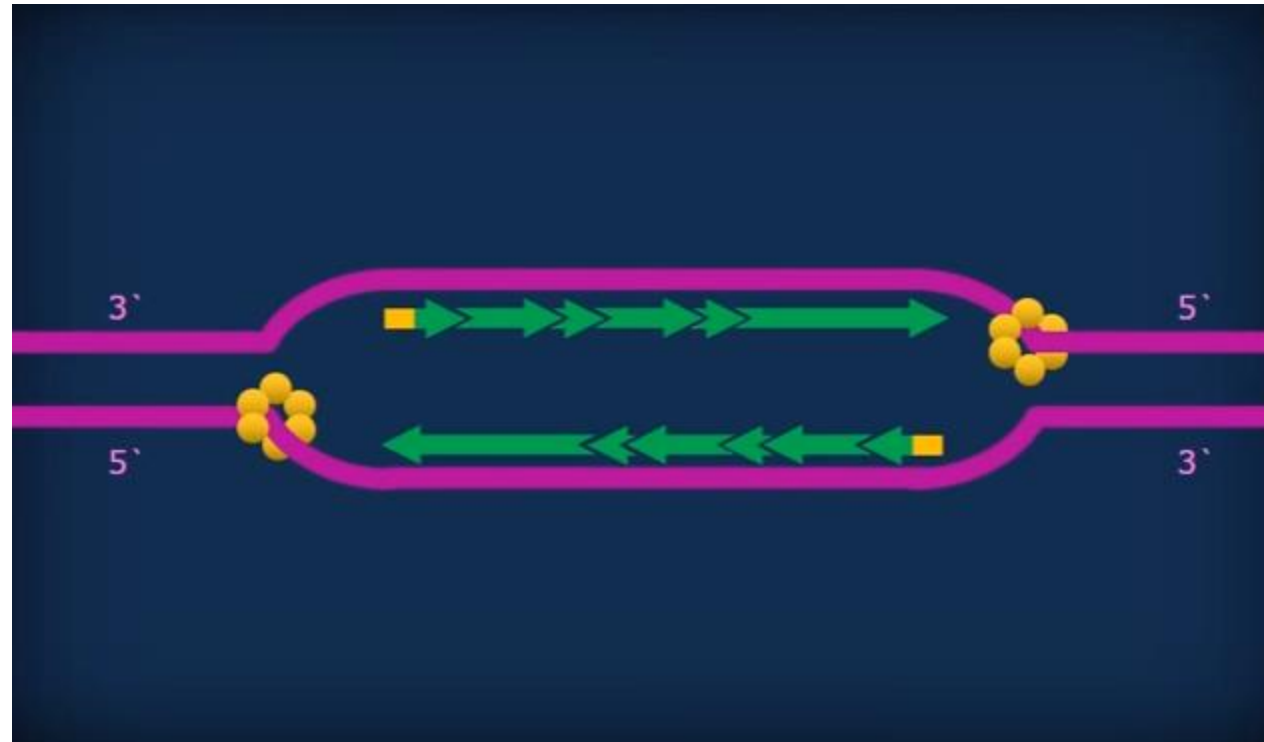
- Na podoben način nastaneta sledilni verigi, vendar v fragmentih:
- DNA polimeraza α (ali primaza) sintetizira začetnika RNA/DNA (RNA/DNA primer).
- DNA polimeraza δ se veže na 3'-OH konec začetnika RNA/DNA in dodaja nukleotide v smeri $5' \rightarrow 3'$.
- Za vsak fragment se mehanizem ponovi.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

- Za vsak fragment se mehanizem ponovi.
- Ko **DNA polimeraza δ** doseže začetnika RNA/DNA, ki se nahaja pred njo, zamenja njegove nukleotide RNA z nukleotidi DNA.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

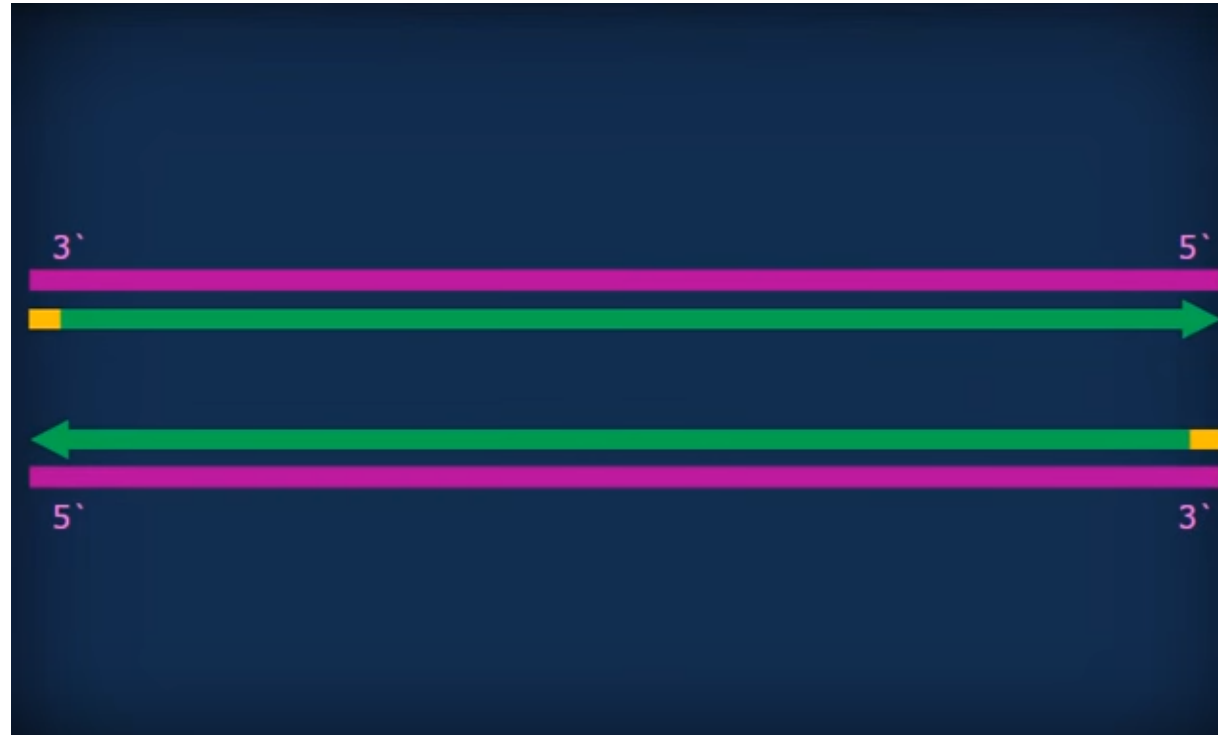
- Tako izginejo vsi nukleotidi RNA, razen tistih, ki se nahajajo na koncih podvojevalnega mehurčka.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

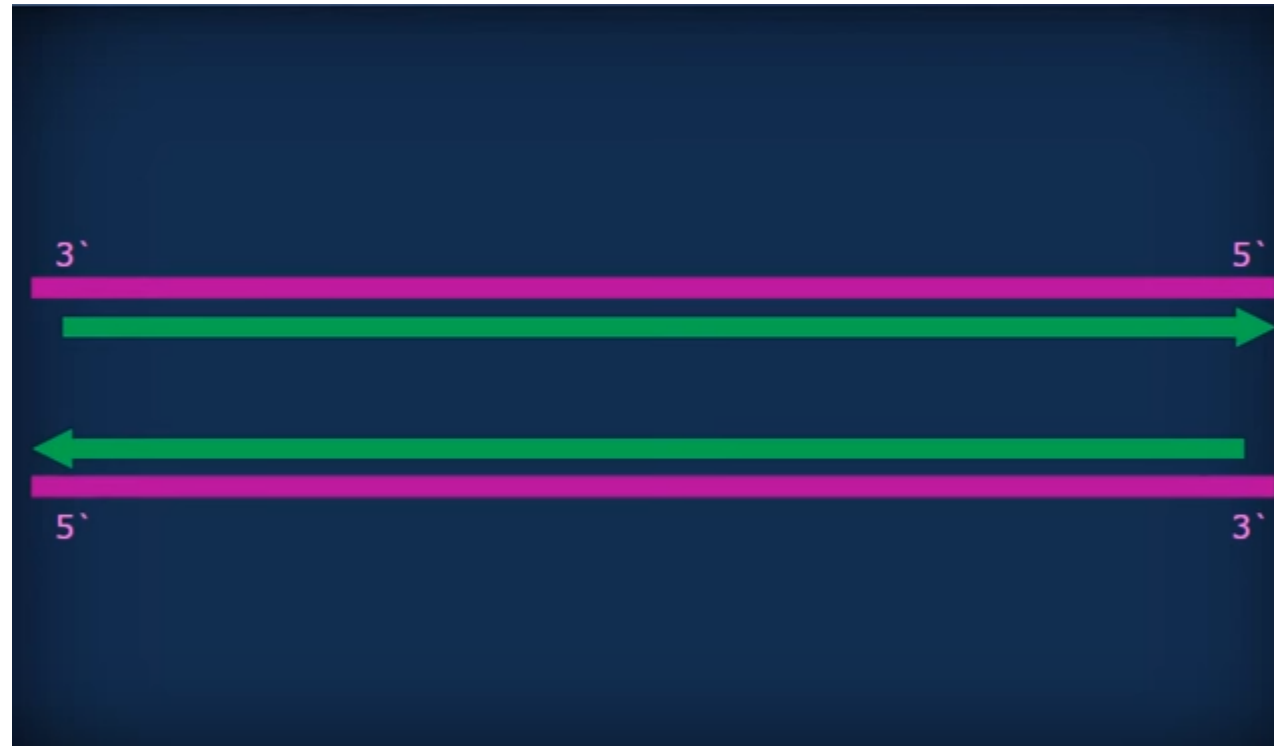
- DNA ligaza poveže med sabo vse fragmente.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

- Ob koncu podvojevanja DNA, ostaneta na obeh koncih kromosoma fragmenta RNA.
- Za njima se namreč ne pojavi več nobena DNA polimeraza δ , ki bi fragmente odstranila.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

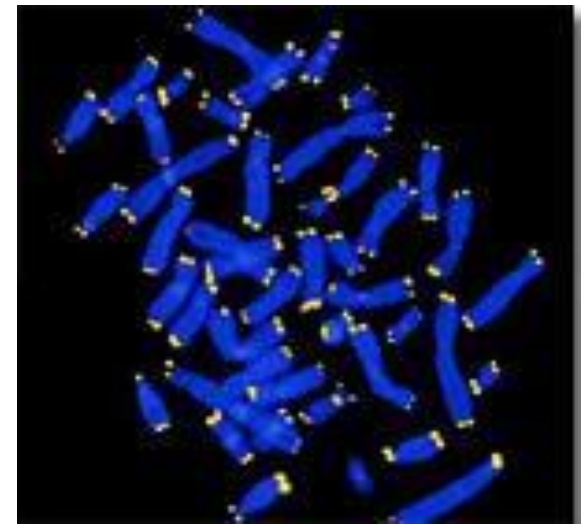

- Encim **RNAza H** odstrani fragment RNA, tako da postaneta novonastali verigi na konceh 5' nekoliko krajši.
- Ob vsaki naslednji delitvi bosta novonastali verigi čedalje krajši.

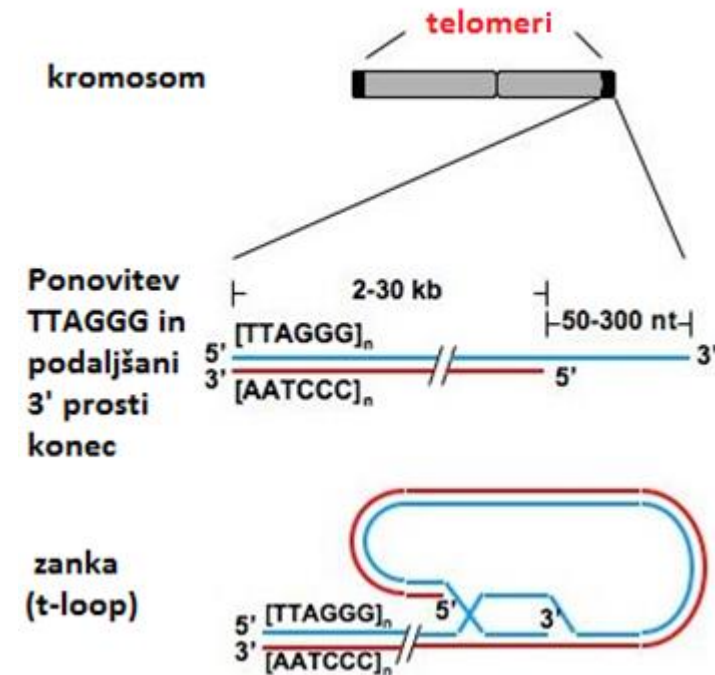

Telomere

- Telomere so strukture **na koncih** evkariontskih **kromosomov**, ki imajo pomembno **varovalno vlogo** v preprečevanju **razgradnje kromosomskih koncev**.
- Telomere so zgrajene iz **ponavljajočih se zaporedij *TTAGGG*** v smeri **5'→3'** proti **koncu kromosoma**, in obsegajo **od 2 do 30 kilobaz**.
- Sledita še dva konca, od katerih je 3' konec za 50-300 nukleotidov daljši.
- Konca se zvijeta in tvorita **zankasto strukturo (t-loop)**.

Človeška telomerna DNA

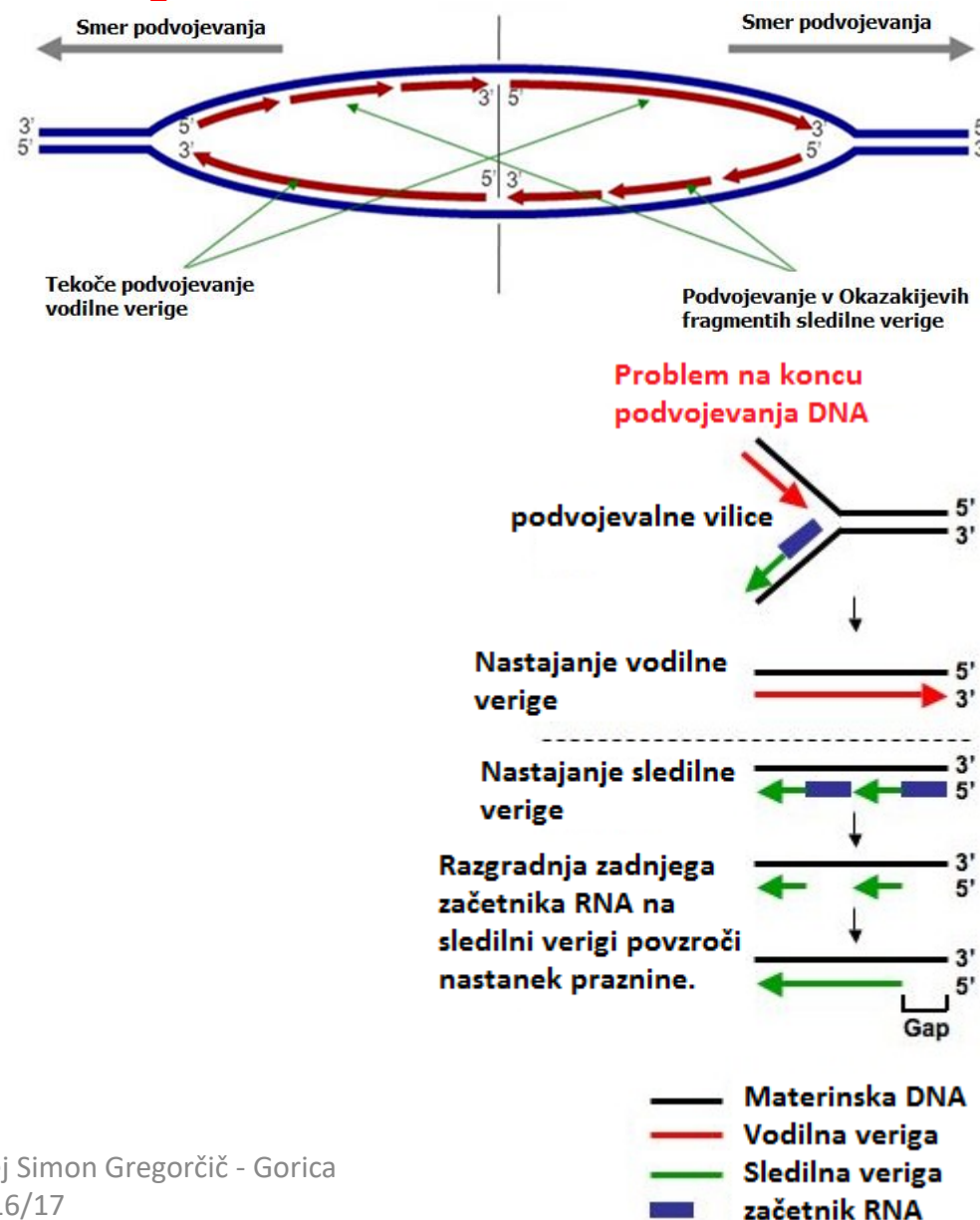

Telomere

- Pri vsaki delitvi somatskih celic se izgubi del telomer.
- V odsotnosti telomer bi se izgubile informacije na koncu kromosoma.
- V **zarodnih celicah** so prisotne **telomeraze**, ki podaljšujejo telomere in tako omogočajo veliko število celičnih delitev.
- V **somatskih celicah** **telomeraze ne nastajajo**, zato imajo te celice omejeno obdobje podvajanja, ki traja približno 50 delitev.
  - Ko se izgubijo celotne telomere je to znak, da je **celica stara**, zato se usmeri v programirano celično smrt (**apoptozo**).
- **Tumorske celice** pa imajo **veliko količino encima telomeraze**, ki podaljšuje telomere, kar povzroči daljšo življensko dobo rakavih celic.
- Razlog za to je **mutacija tumorskega supresorja**, ki ne more več zadrževati telomeraze v neaktivni obliki.

Mehanizem krajšanja telomer

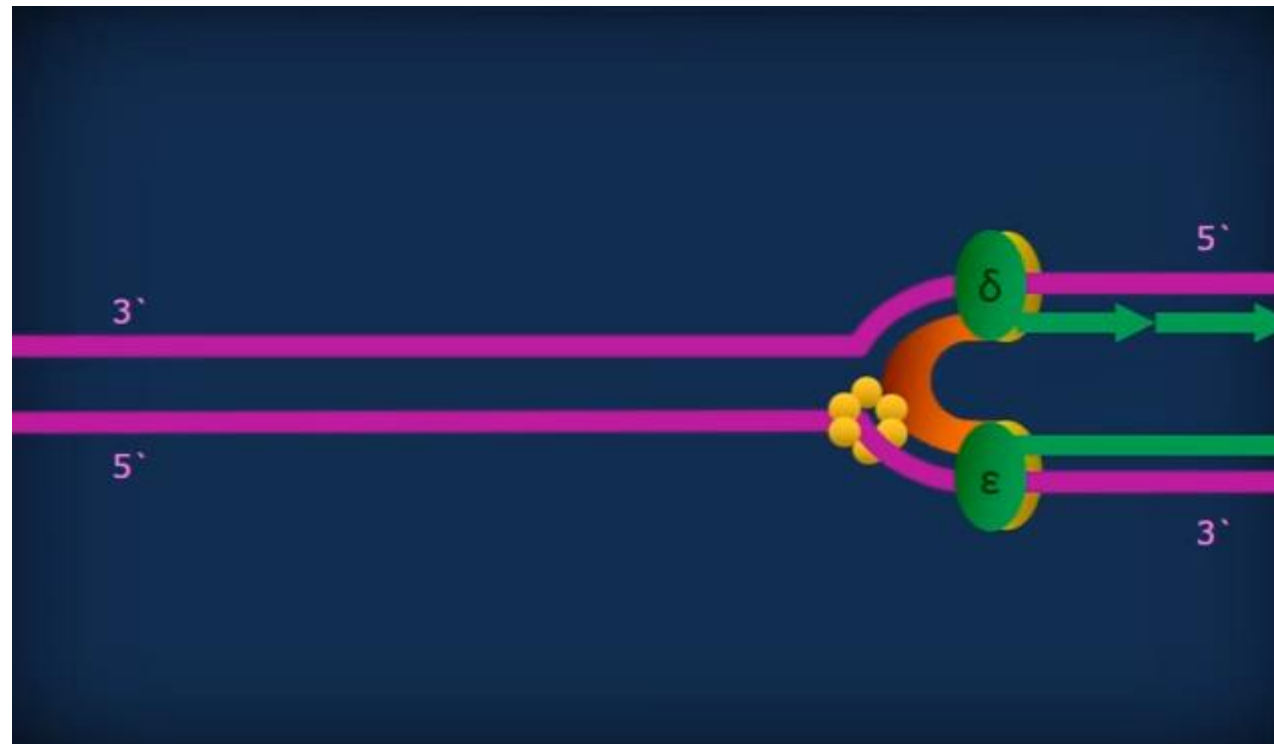
- Podvojevanje DNA se začne na sredini polinukleotidne verige.
- Podvajata jo encima DNA polimeraza ϵ in δ ki vedno potujeta od 5'-konca proti 3'-koncu.
- Vodilno verigo DNA polimeraza ϵ popolnoma prepiše.
- Ko pridejo podvojevalne vilice do konca kromosoma, encim RNAza H razgradi zadnjega začetnika RNA sledilne verige.
- Na 5' koncu sledilne verige ostane praznina.

Mehanizem krajšanja telomer

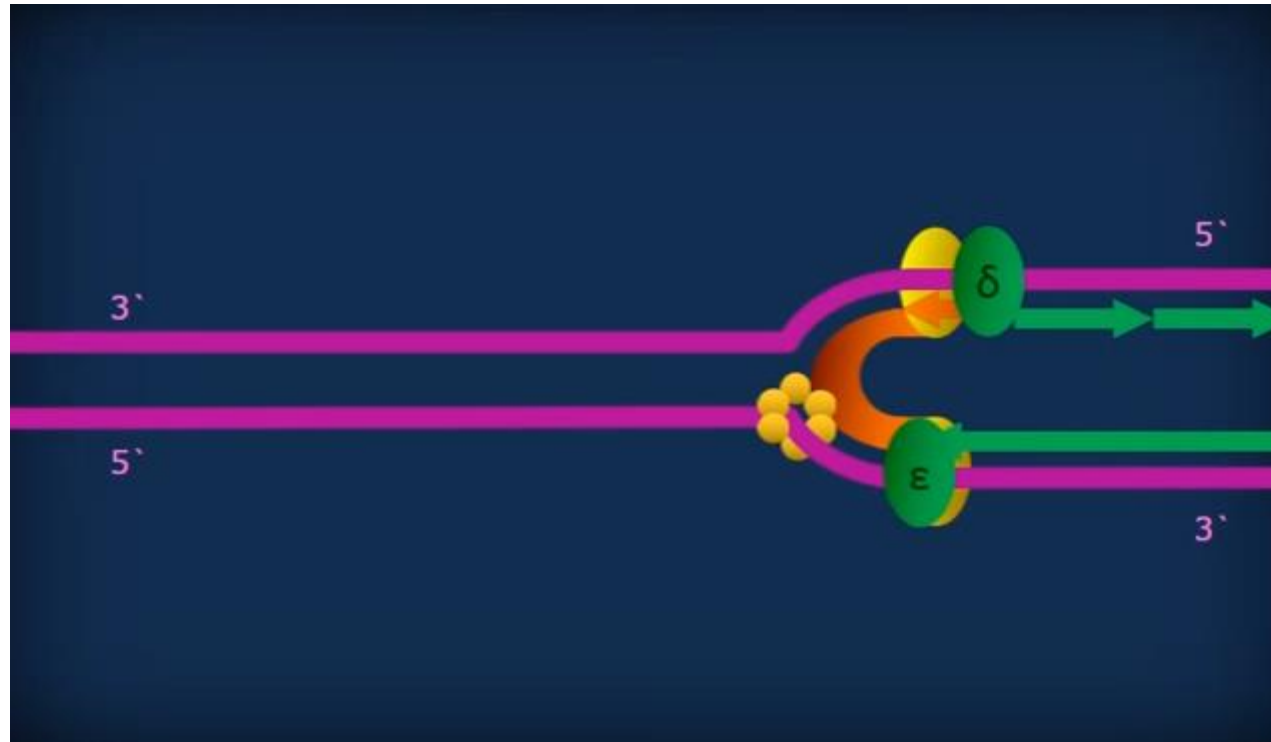
- To povzroči, da se **vsak 5'-konec nove DNA ne more v celoti podvojiti** in da ima **vsak hčerinski kromosom krajšo telomerno regijo**.
- Ugotovili so, da se **v posamezni mitози izgubi 100 baznih parov** iz telomerne regije DNA.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

- V resnici je delovanje DNA polimeraze ϵ in δ bolj kompleksno, ker sta pri svojem delu povezani na helikazo.
- Zato se morata obe, skupaj s helikazo premikati v isti smeri.

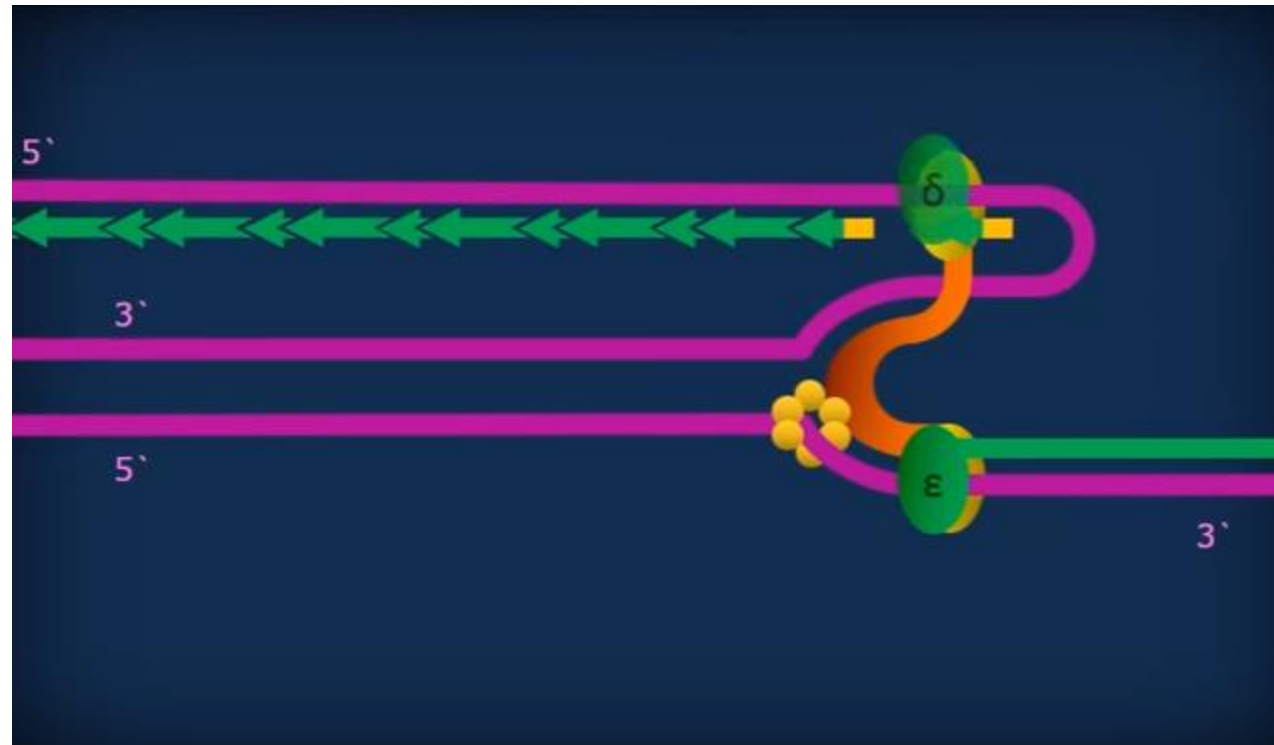
Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

- Zato se morata obe, skupaj s helikazo premikati v isti smeri.
- To je za DNA polimerazo δ nemogoče, saj se mora premikati v smeri $5' \rightarrow 3'$.

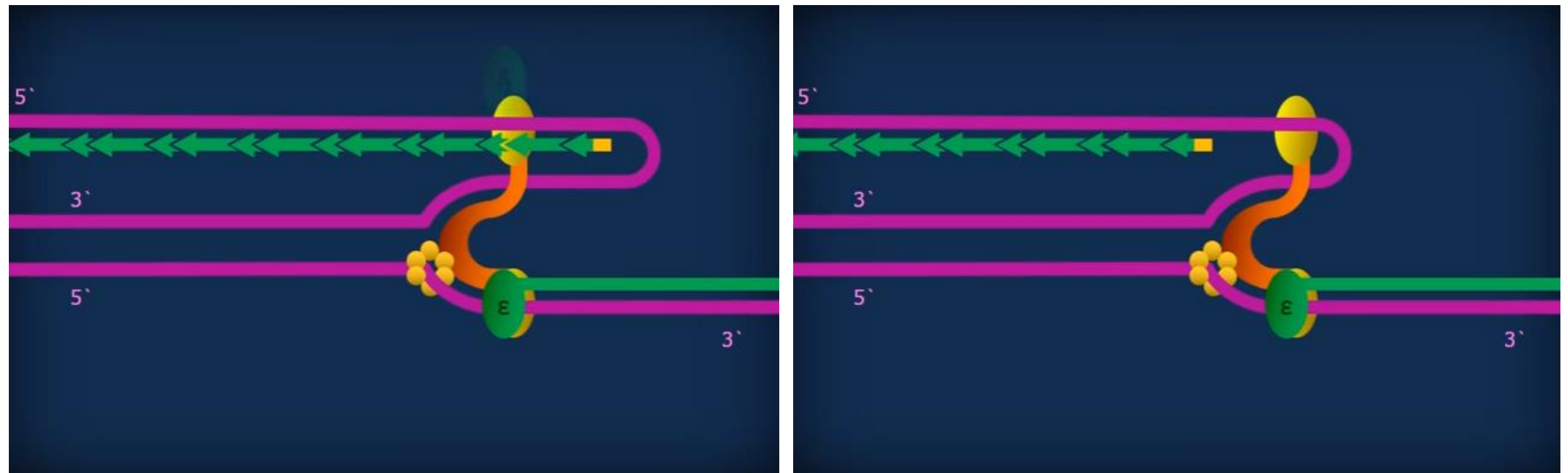

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

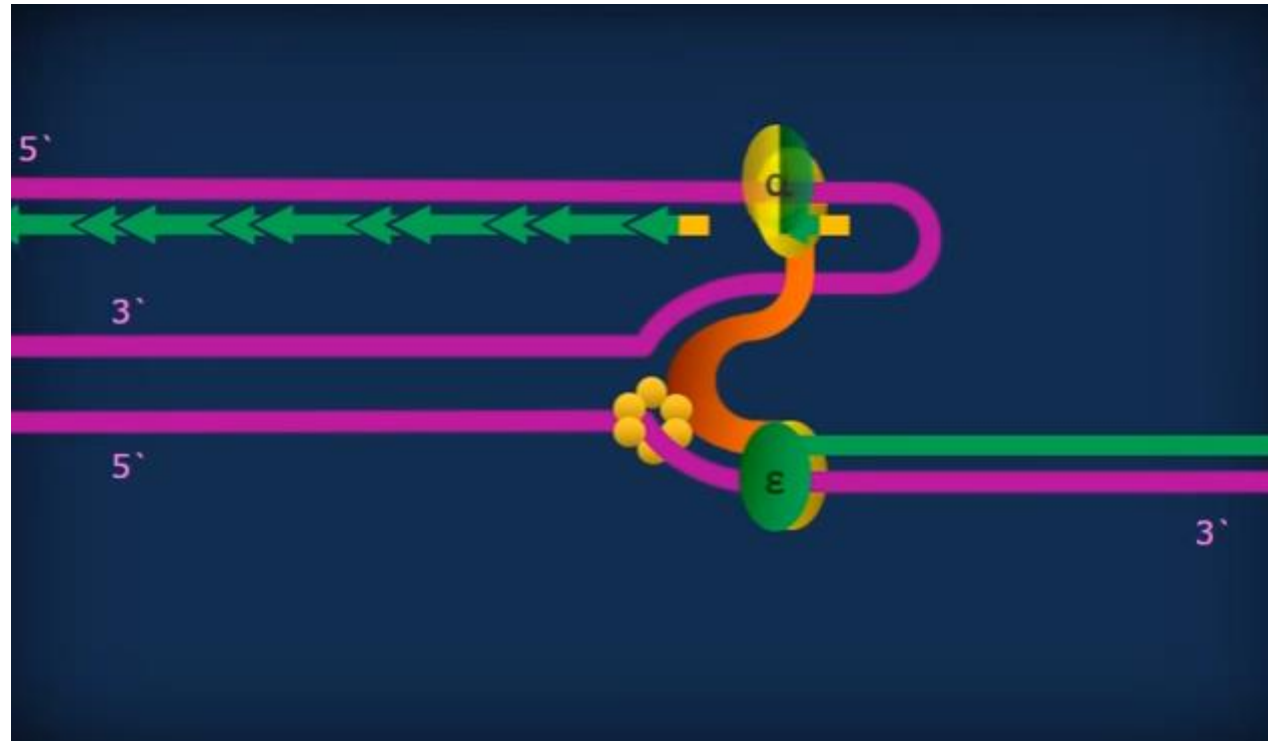
- Zato se mora sledilna veriga upogniti in tvoriti replikacijsko zanko.
- Na tak način se bo lahko DNA polimeraza δ lahko premikala v isti smeri kot DNA polimeraza ϵ in istočasno v smeri $5' \rightarrow 3'$.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

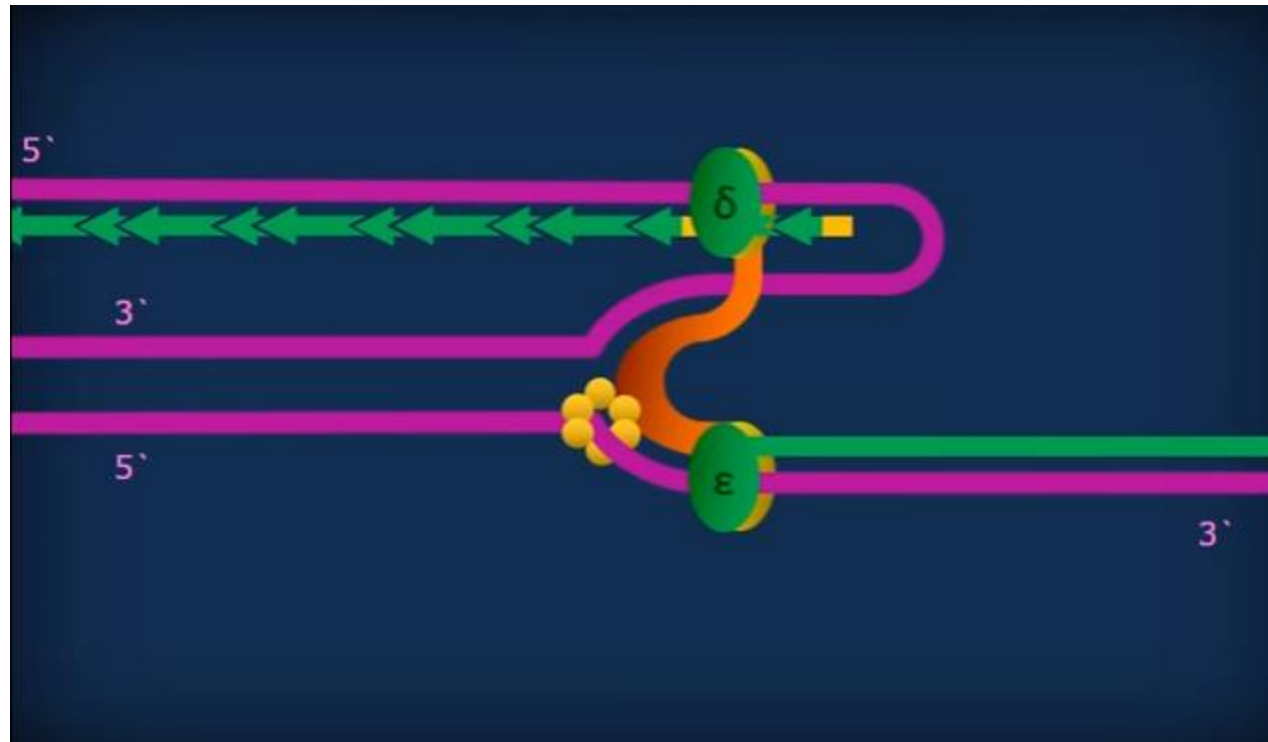
- Ko DNA polimeraza δ doseže začetnika RNA/DNA in odstrani RNA nukleotide, se zanka nekoliko odvije in pomakne v smeri premikanja helikaze.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

- Tako se del enojne verige izpostavi delovanju DNA polimeraze α , ki bo sintetizirala začetnika naslednjega Okazakijevega fragmenta.

Mehanizem podvojevanja DNA pri evkariontih

- Tako se del enojne verige izpostavi delovanju DNA polimeraze α , ki bo sintetizirala začetnika naslednjega Okazakijevega fragmenta.
- Sledila ji bo DNA polimeraza δ , ki bo sintetizirala novo DNA in zamenjala prejšnjega začetnika.

Proofreading

- DNA polimeraza **sproti kontrolira svoje delo**: preden doda nov nukleotid preveri, ali je zadnji nukleotid pravilno izbran; v nasprotnem primeru ga odstrani in ga zamenja z drugim.
- DNA polimeraza lahko namreč deluje kot **nukleaza** v nasprotnem smislu sinteze ($3' \rightarrow 5'$).
- Pravimo, da se DNA polimeraza **sama lektorira** (*proofreading*).
- Zato je **možnost**, da stori **napako** izredno majhna ($1/10^8$ nukleotidnih parov).

Značilnosti podvojevanja DNA

- Podvojevanje DNA je:
  - Dvosmerno
  - Semikonzervativno
  - Precizno (možnost napake je $1/10^9$)
  - Hitro (1000 nukleotidov na sekundo)

Replicazione del DNA:

<https://www.youtube.com/watch?v=bxLSTMmELWY&t=520s>